

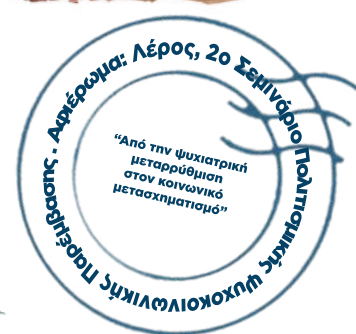
ΠΛΩες

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Ταξίδι αποδοχής και ελευθερίας

Περιοδικό 12

Ιανουάριος - Μάιος 2025

2^ο Σεμινάριο Πολιτισμικής Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης 1 - 5 Σεπτεμβρίου 2024, Λέρος

- Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας Υπ. Υγείας
- "Πλόες" - Εταιρεία Ψυχοκοινωνικών Μελετών
- Κέντρο Κοινωνικής Πρόνοιας Περιφέρειας Αττικής
- Κοι.Σ.Π.Ε. Δωδεκανήσου
- Εργαστήριο Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας του τμήματος
Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου
- Ομάδα Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού (ΟΨΚ)

Χορηγός
Επικοινωνίας:

Διοργάνωση:

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΑΤΤΙΚΗΣ

Με την
Αιγίδα:

Συνδιοργάνωση - Συμμετοχή:

2^ο Σεμινάριο Πολιτισμικής Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης 1 - 5 Σεπτεμβρίου 2024, Λέρος

**Από την ψυχιατρική μεταρρύθμιση
στον κοινωνικό μετασχηματισμό**
Κοινοτικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις
στο πεδίο της ψυχικής υγείας, της παιδικής
προστασίας και του προσφυγικού

Για το πρόγραμμα και περισσότερες πληροφορίες
https://omikronpsikappa.gr/leros_24/

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

© “Πλόες” ΕΨΥΜΕ, 2025
Περιοδικό 12, Μάιος 2025

Το **Διοικητικό Συμβούλιο** του **Φορέα**:
Παναγιώτης Βουτυράκος, Σοφία Γρεασίδου, Σιμέλα Δυναμίδη,
Κωνσταντίνος Μπούτσης, Μάρω Σταθοπούλου

Σχεδιασμός εντύπου και εξωφύλλου - **επιμέλεια έκδοσης**: Φλώρα Σαρτζετάκη
Γραφιστική εκτέλεση έκδοσης: Βίκυ Σιμιτοπούλου
Εκτύπωση: Χαράλαμπος Λάκκας

“Πλόες” ΕΨΥΜΕ
Έδρα: Μάρκου Μπότσαρη 33, Τ.Κ. 186 48
Τηλέφωνο επικοινωνίας: 210 4635391
Email: info@ploes.org.gr // www.ploes.org.gr
FB @epsyme1998

ISSN: 2732-947X

2^ο Σεμινάριο Πολιτισμικής
Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης
1 - 5 Σεπτεμβρίου 2024, Λέρος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

07

Editorial

08

Αντί Προλόγου

13

Άρθρα // Αφιέρωμα:

**“Από την ψυχιατρική μεταρρύθμιση
στον κοινωνικό μετασχηματισμό:**

Κοινοτικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις
στο πεδίο της ψυχικής υγείας,
της παιδικής προστασίας και του
προσφυγικού.”

37

**“Λεύκωμα” // 2ο Σεμινάριο Πολιτισμικής
Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης στη Λέρο**

Editorial

Αγαπητοί αναγνώστες, αναγνώστριες,

το τεύχος του περιοδικού μας είναι αφιερωμένο στο **2ο Σεμινάριο Πολιτισμικής και Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης** που πραγματοποιήθηκε στη **Λέρο**, 1-5 Σεπτεμβρίου 2024. Το θέμα του σεμιναρίου μας ήταν: *“Από την Ψυχιατρική Μεταρρύθμιση στον Κοινωνικό Μετασχηματισμό-Κοινοτικές και Πολιτισμικές Προσεγγίσεις στο πεδίο της Ψυχικής Υγείας, της Παιδικής Προστασίας και του Προσφυγικού”*.

Η **Λέρος**, τόπος-σύμβολο των **ακραίων μορφών ιδρυματισμού**, γίνεται και πάλι **πεδίο διαλόγου και συνάντησης**, προτείνοντας **νέες μορφές κοινοτικής συνύπαρξης και φροντίδας**, πέρα από το ίδρυμα.

Το σεμινάριο συνδιοργανώνεται από τον φορέα μας **“Πλόες” ΕΨΥΜΕ**, την **Ομάδα Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού (ΟΨΚ)**, τον **Κοι.Σ.Π.Ε. Δωδεκανήσου** και υπό την αιγίδα του **Υπουργείου Υγείας**.

Στόχος του σεμιναρίου ήταν η **επανενομηματοδότηση** της **ψυχιατρικής μεταρρύθμισης** μέσα από **κοινοτικές, πολιτισμικές και διατομεακές προσεγγίσεις** στο πεδίο της **ψυχικής υγείας**, της **παιδικής προστασίας** και του **προσφυγικού**. Με **σημείο αναφοράς** τον **ιστορικό χώρο** του **ψυχιατρείου** της Λέρου, επιχειρήθηκε η **σύνδεση** της **ιστορικής μνήμης** με **σύγχρονες πρακτικές κοινωνικής φροντίδας** και **διεκδίκησης**.

Το πρόγραμμα περιελάμβανε:

- Ιστορική περιήγηση στους χώρους του παλιού ψυχιατρείου της Λέρου
- Θεματικές ενότητες για την ψυχιατρική μεταρρύθμιση, την κοινοτική ψυχική υγεία, το προσφυγικό και την παιδική προστασία
- Παρουσιάσεις διεθνών και ελληνικών εμπειριών (π.χ. Τεργέστη – Λέρος)
- Κοινωνιόγραμμα, βιωματικά εργαστήρια και κοινοτικά εργαστήρια με τη συμμετοχή επαγγελματιών, εφήβων και νέων
- Συμβολικές διαδρομές σε σημεία ιστορικής και κοινωνικής σημασίας του νησιού

Στο σεμινάριο συμμετέχουν πάντα **επιστήμονες** και **επαγγελματίες** από τον χώρο της **ψυχικής υγείας**, της **κοινωνικής εργασίας**, της **νομικής**, της **εκπαίδευσης** και των **κοινοτικών παρεμβάσεων**, από την **Ελλάδα** και το **εξωτερικό** (Ιταλία – Τεργέστη).

Η εκδήλωση **υποστηρίχθηκε** από το **Δήμο Λέρου**, το **Κρατικό Θεραπευτήριο Γενικό Νοσοκομείο Κέντρο Υγείας Λέρου**, τον **Ναυτικό Όμιλο Λέρου** και τον **Ελληνο-Ιταλικό Σύλλογο Φίλων** της Λέρου, ενώ **χορηγοί επικοινωνίας** ήταν η **EPT Νοτίου Αιγαίου** και ο **ραδιοφωνικός σταθμός Radio Proto 91.5 FM**.

Θερμές ευχαριστίες σε όλους και κυρίως στους κατοίκους του νησιού που πάντα νοιάζονται για εμάς.

Στόχος μας είναι το **σεμινάριο** να **πραγματοποιείται κάθε χρόνο**, και αυτή τη στιγμή προετοιμάζεται το 3ο, από τις 31 Αυγούστου έως τις 4 Σεπτεμβρίου 2025.

Σύντομα θα ανακοινωθεί μια ημερίδα στην Αθήνα, που θα γίνει για το 2ο σεμινάριο της Λέρου, και πριν την διεξαγωγή του επόμενου.

Σας εύχομαι καλό καλοκαίρι και ας έχουμε δύναμη να κάνουμε πιο εύκολα τα δύσκολα που μας συμβαίνουν.

Ραντεβού -όπως πάντα- στο επόμενο τεύχος. Μην διστάσετε να μας στείλετε σχόλια, ιδέες και προτάσεις.

Φλώρα Σαρτζετάκη

Διευθύντρια Επικοινωνίας & Ανάπτυξης
“Πλόες” ΕΨΥΜΕ

Αντί προλόγου

Σιμέλα Δυναμίδη

[Κοινωνική Λειτουργός]

Πρόεδρος του φορέα “Πλόες” ΕΨΥΜΕ

Σε μια εποχή που η **έννοια της υγείας διευρύνεται** και αποκτά **βαθύτερες κοινωνικές** και πολιτικές διαστάσεις, η ψυχική υγεία βρίσκεται πλέον στο προσκήνιο.

Δεν πρόκειται μόνο για ιατρική υπόθεση· είναι **ζήτημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κοινωνικής ισότητας και συλλογικής ευθύνης**.

Η **ψυχιατρική μεταρρύθμιση**, που ξεκίνησε πριν από δεκαετίες με στόχο την αποϊδρυματοποίηση και την προστασία της αξιοπρέπειας των ψυχικά ασθενών, εξελίσσεται – και **πρέπει να εξελιχθεί** – σε κάτι ευρύτερο: σε **κοινωνικό μετασχηματισμό**.

Στο παρόν τεύχος επιχειρούμε να φωτίσουμε αυτή τη διαδρομή. Από τα άσυλα του παρελθόντος μέχρι τις δομές της κοινοτικής φροντίδας, από τη φαρμακοθεραπεία ως τη ψυχοκοινωνική ενδυνάμωση, αναζητούμε τις **γέφυρες που ενώνουν την ψυχιατρική πράξη με τις κοινωνικές αξίες της αποδοχής, της ενσωμάτωσης και της δημοκρατίας**.

Παρουσιάζουμε παραδείγματα καλών πρακτικών, φωνές επαγγελματιών και ανθρώπων με εμπειρία ψυχικής νόσου, και επιχειρούμε έναν γόνιμο διάλογο για το τι σημαίνει σήμερα να “φροντίζουμε” και να “συμμετέχουμε”.

Η μεταρρύθμιση δεν μπορεί να ολοκληρωθεί χωρίς να αλλάξουμε τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την ψυχική διαφορετικότητα. Ο στιγματισμός, η προκατάληψη, η απομόνωση δεν ανήκουν μόνο στο παρελθόν· επιβιώνουν ακόμα – συχνά σιωπηλά – στο σήμερα.

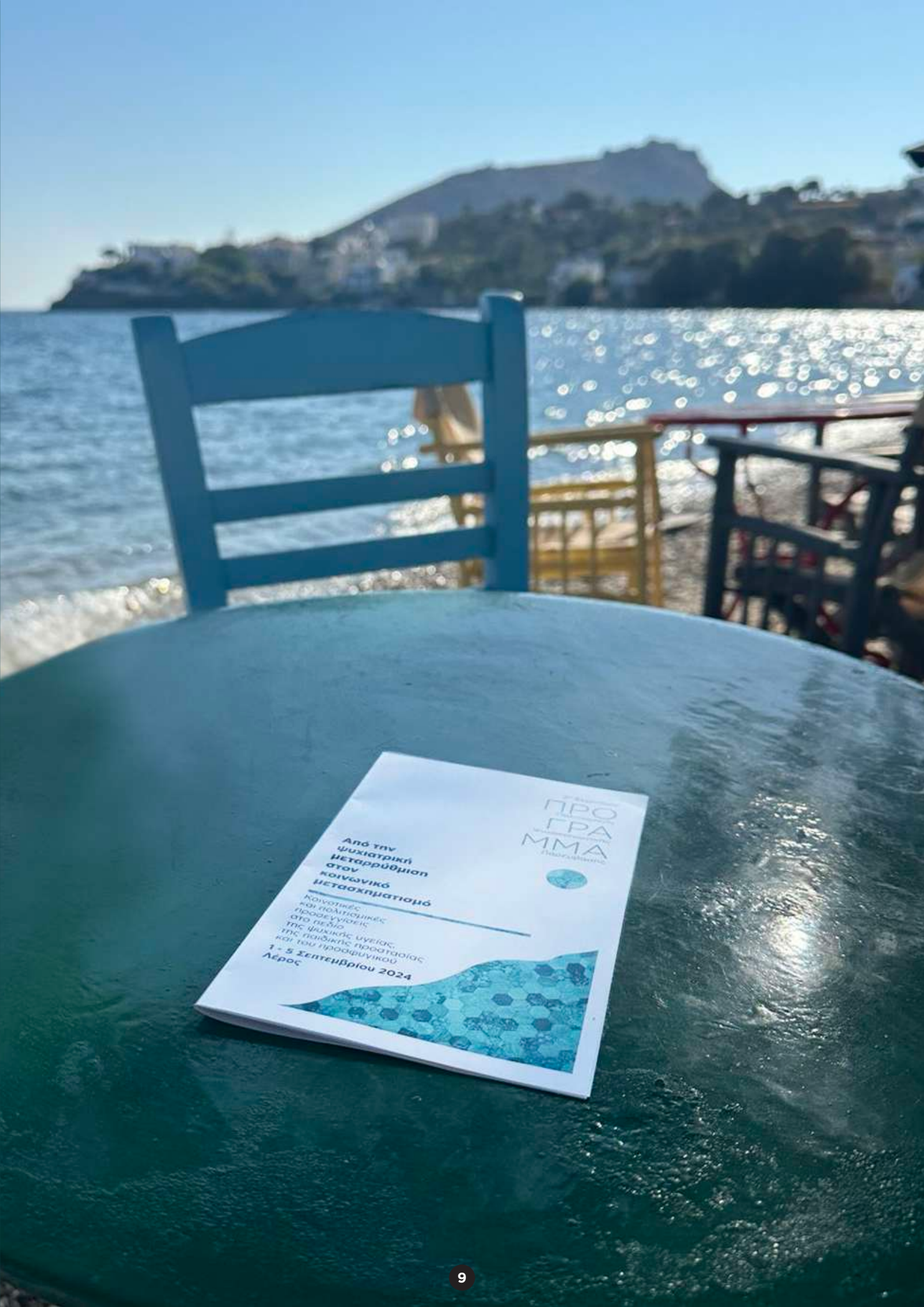
Αν θέλουμε ένα πιο δίκαιο και συμπεριληπτικό μέλλον, πρέπει να το χτίσουμε συλλογικά, με εμπιστοσύνη, διαφάνεια και αλληλεγγύη.

Η ψυχική υγεία δεν είναι περιθώριο. Είναι κέντρο. Και κάθε βήμα που γίνεται προς την κατεύθυνση της κοινωνικής ένταξης, της πρόληψης, της υποστήριξης στην κοινότητα, είναι ένα βήμα προς μια κοινωνία που νοιάζεται, που ακούει, που θεραπεύει – όχι μόνο τα άτομα αλλά και τις ίδιες της τις πληγές.

Με αυτό το πνεύμα, διοργανώνουμε το σεμινάριό μας στο πιο συμβολικό κέντρο της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης, στη Λέρο και αφιερώνουμε αυτό το τεύχος σε όσους και όσες παλεύουν καθημερινά, για να γίνει η ψυχική υγεία υπόθεση όλων.

Για να μετατραπεί η μεταρρύθμιση σε πραγματική κοινωνική αλλαγή.

Καλή ανάγνωση!

Διάρκεια:

01/2023 - 12/2025

Συνολικός
προϋπολογισμός:

864.000,00 €

Επιλέξιμος
προϋπολογισμός:

864.000,00 €

Κοινωνική και Συμπεριληπτική
Ευρώπη

ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΗΜΕΡΗΣΙΑΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ/ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ ΓΙΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ

Παροχή υπηρεσιών ημερήσιας φροντίδας και παραμονής σε άτομα με αναπηρίες, υλοποίηση δράσεων δικτύωσης και συνεργασίας με κοινωνικούς φορείς / φορείς παροχής κοινωνικών υπηρεσιών, άλλες δομές παροχής παρεμφερών υπηρεσιών και την τοπική κοινότητα γενικότερα, με στόχο την διασύνδεση των δομών με την τοπική κοινότητα, την ένταξη των ωφελουμένων σε αυτήν και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής

Πρόγραμμα «Αττική 2021-2027»

"ΠΛΟΕΣ" ΑΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Με τη συγχρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Διάρκεια:

01/2023 - 12/2025

Συνολικός
προϋπολογισμός:

1.036.800,00 €

Επιλέξιμος
προϋπολογισμός:

1.036.800,00 €

Κοινωνική και Συμπεριληπτική
Ευρώπη

ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ ΣΤΗ ΔΡΑΠΕΤΣΩΝΑ

Παροχή υπηρεσιών ημερήσιας φροντίδας και παραμονής σε άτομα με αναπηρίες, υλοποίηση δράσεων δικτύωσης και συνεργασίας με κοινωνικούς φορείς / φορείς παροχής κοινωνικών υπηρεσιών, άλλες δομές παροχής παρεμφερών υπηρεσιών και την τοπική κοινότητα γενικότερα, με στόχο την διασύνδεση των δομών με την τοπική κοινότητα, την ένταξη των ωφελουμένων σε αυτήν και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής

Πρόγραμμα «Αττική 2021-2027»

"ΠΛΟΕΣ" ΑΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Με τη συγχρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Αφιέρωμα Λέρος 2024:

**“Από την ψυχιατρική μεταρρύθμιση
στον κοινωνικό μετασχηματισμό:**

Κοινοτικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις
στο πεδίο της ψυχικής υγείας,
της παιδικής προστασίας και του προσφυγικού”

Ακούει Κανείς το Παιδί που Φωνάζει Μέσα από τη Βία;

Παναγιώτης Βουτουράκος

[Ψυχίατρος Παιδιού & Εφήβου - Διευθυντής Δομής Ε.Κε.Ψ.Υ.Ε. Πειραιά]

Παρά τη **διάχυτη δημόσια αντίληψη** περί **αύξησης** της **ανήλικης παραβατικότητας** στην Ελλάδα, τα **επιδημιολογικά δεδομένα** των τελευταίων ετών **δεν επιβεβαιώνουν** αυτή την τάση. Η Πανελλήνια Έρευνα ΕΠΙΨΥ (2022) καταγράφει **μείωση** των **περιστατικών φυσικής βίας μεταξύ εφήβων**, με **μετατόπιση** της βίας σε **άλλες μορφές**, όπως ο **διαδικτυακός εκφοβισμός** και η **πρόωρη έναρξη παραβατικών συμπεριφορών**.

Ωστόσο, οι **κρατικές κατευθύνσεις** συνεχίζουν να **εστιάζουν** σε **κατασταλτικά μέτρα**, με **έμφαση** στον **εγκλεισμό** και τη **νομοθετική αυστηροποίηση**. Καταγράφεται σημαντική **αύξηση** του αριθμού των **κρατουμένων ανηλίκων**, ενώ οι **δομές ψυχικής υγείας** και **κοινωνικής προστασίας** υφίστανται **διαρκή αποδυνάμωση**.

Η **πρόληψη** και η **πολυσυστημική θεραπεία** παραμένουν **πρακτικά ανεφάρμοστες** λόγω **έλλειψης συντονισμού, στελεχιακού δυναμικού και θεσμικής δικτύωσης** των συνεμπλεκόμενων θεσμών (Δικαιοσύνη, Ψυχική Υγεία, Παιδεία, Τοπική Αυτοδιοίκηση κλπ).

Το άρθρο επιχειρεί να επαναποθετήσει τον ανήλικο παραβάτη όχι ως φορέα απειλής αλλά ως παιδί σε **ψυχοκοινωνικό κίνδυνο**, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για μια **ολιστική, αποκαταστατική και θεραπευτική** προσανατολισμένη προσέγγιση στην ανήλικη παραβατικότητα.

Δεν Αυξάνεται η Παραβατικότητα, Αλλά η Τιμωρητική Ρητορική

Η δημόσια συζήτηση περί “εκρηκτικής αύξησης” της παραβατικότητας των ανηλίκων ανατροφοδοτείται συχνά από μεμονωμένα περιστατικά υψηλής δημοσιότητας. Παρόλα αυτά, η τεκμηριωμένη εικόνα είναι διαφορετική. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Πανελλήνιας Έρευνας ΕΠΙΨΥ (2022), οι σωματικοί καβγάδες και οι μορφές φυσικής βίας μεταξύ εφήβων έχουν μειωθεί στο χαμηλότερο επίπεδο της τελευταίας 20ετίας. Παράλληλα, παρατηρείται μεν αύξηση σε νέες μορφές βίας (όπως ο ψηφιακός εκφοβισμός), όμως αυτό δεν συνιστά γενικευμένη κλιμάκωση του φαινομένου.

Η απόκλιση μεταξύ πραγματικότητας και πολιτικής αφήγησης παράγει ένα περιβάλλον φόβου και ποινικοποίησης της εφηβείας, εντείνοντας τον στιγματισμό των παιδιών που εκδηλώνουν αντικοινωνικές ή παραβατικές συμπεριφορές.

Η Πολιτεία ως Μηχανισμός Ποινικοποίησης της Εφηβείας

Παρά την ευρωπαϊκή κατεύθυνση προς εξομικευμένες και αποκαταστατικές πρακτικές, η ελληνική πολιτεία φαίνεται να υιοθετεί ένα αυξανόμενο κατασταλτικό πλαίσιο:

- Αύξηση Κρατουμένων Ανηλίκων: Στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα, οι κρατούμενοι ανήλικοι αυξήθηκαν από 30 σε 80 εντός του 2024, δηλαδή κατά 266%.
- Νομοθετική Αυστηροποίηση: Παρά την τυπική ενσωμάτωση της Οδηγίας 2016/800 με τον Νόμο 4689/2020, η εφαρμογή εστιάζει σε τυπικά μέτρα, ενώ η ουσία της αποκατάστασης παραμένει αδρανής.
- Αντί εναλλακτικών μέτρων, κυριαρχεί ο εγκλεισμός, ενισχύοντας την υποτροπή και επιβαρύνοντας περαιτέρω τους ήδη τραυματισμένους ψυχισμούς των νέων.

Η Κατάρρευση της Πολυσυστημικής Προσέγγισης

Η πολυσυστημική θεραπεία θεωρείται παγκοσμίως βέλτιστη πρακτική στην αντιμετώπιση της ανήλικης παραβατικότητας. Στοχεύει όχι μόνο στο άτομο, αλλά και στο πλαίσιο (οικογένεια, σχολείο, κοινότητα). Στην Ελλάδα, όμως:

- Οι δομές ψυχικής υγείας για παιδιά και εφήβους είναι υποστελεχωμένες, με σοβαρά λειτουργικά κενά. Οι Μονάδες Μέριμνας Νέων παραμένουν ανενεργές.
- Οι κοινωνικές υπηρεσίες αντιμετωπίζουν χρόνια έλλειψη πόρων και προσωπικού, με αποτέλεσμα τη διοικητική “σιγή” απέναντι σε περιπτώσεις υψηλού ρίσκου.
- Δεν υφίσταται θεσμοθετημένη διατομεακή συνεργασία: οι υπηρεσίες δικαιοσύνης, εκπαίδευσης, υγείας και κοινωνικής πρόνοιας λειτουργούν αποσπασματικά, συχνά χωρίς κοινή στόχευση, εκπαιδευτική γλώσσα ή μεθοδολογική συνέργεια.

Η Πρόληψη ως Πυλώνας Κοινωνικής Συνοχής

Η πρόληψη της παραβατικότητας δεν μπορεί να στηριχθεί αποκλειστικά σε ψυχολογικά ή ατομικά μοντέλα. Απαιτεί βαθιά κατανόηση των κοινωνικών συνθηκών που γεννούν το τραύμα, εντείνουν τον αποκλεισμό και οδηγούν τελικά στην εκτροπή. Μια κοινωνία που στερείται ελπίδας, όπου κυριαρχεί η ανισότητα και η αδικία, λειτουργεί ως θερμοκήπιο παραβατικότητας.

Η αποδυνάμωση του κράτους πρόνοιας, η συρρίκνωση των δημόσιων δομών και η αποσάθρωση της εμπιστοσύνης στους θεσμούς, συνιστούν σοβαρά συστημικά ελλείμματα.

Όταν η δικαιοσύνη παρουσιάζεται επιλεκτική, αργή ή άδικη· όταν οι ευκαιρίες ανόδου περιορίζονται στους λίγους· όταν οι θεσμοί δεν εμπνέουν σεβασμό αλλά φόβο ή αδιαφορία – τότε η παραβατικότητα δεν είναι απλώς ατομική πράξη, αλλά κοινωνική αντίδραση.

Ο θυμός των νέων δεν είναι μόνο προσωπικός. Είναι κοινωνικά παράγωγος, και συχνά δικαιολογημένος.

Η πρόληψη, επομένως, δεν είναι μόνο ζήτημα πρώιμης διάγνωσης ή σχολικής παρέμβασης. Είναι υπόθεση κοινωνικής δικαιοσύνης, παιδείας, ουσιαστικής ένταξης και συμμετοχής. Είναι η σταθερή υπενθύμιση ότι μια κοινωνία οφείλει να λειτουργεί ως δίκτυο και όχι ως παγίδα.

Παιδιά σε Κίνδυνο, Όχι Εγκληματίες

Το παιδί που εμπλέκεται σε πράξεις βίας σπάνια είναι ο αυτουργός της ιστορίας του. Πιο συχνά είναι το θύμα μιας αποτυχημένης κοινωνίας. Η βία, σε τέτοιες περιπτώσεις, είναι κραυγή – όχι σχέδιο. Και κάθε κραυγή αξίζει ν’ ακουστεί.

Η πραγματική ασφάλεια δεν επιτυγχάνεται με περισσότερες φυλακές, αλλά με περισσότερη φροντίδα. Όταν επενδύουμε στην πρόληψη, στη θεραπεία και στη συμμετοχή, τότε χτίζουμε κοινωνική συνοχή – όχι τείχη.

Όσο η κοινωνία επιμένει να αντιμετωπίζει το παιδί-παραβάτη ως απειλή, τόσο τροφοδοτεί τους όρους της ίδιας της αποδόμησής της.

Μια κοινωνία που θέλει να προστατέψει τα παιδιά της, οφείλει πρώτα να τα ακούσει. Και να τους δώσει ελπίδα.

Gino Severini, **"Expansion of Light"** (Centrifugal and Centripetal)
/ Museo Nacional Thyssen-Bornemisza, Madrid

Προκλήσεις στην ψυχοκοινωνική υποστήριξη προσφύγων. Άτομα και πλαίσια

Νίκος Γκιωνάκης

[Ψυχολόγος, Επιστ. Υπεύθυνος Κέντρου Ημέρας Βαβέλ]

Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι στο πεδίο του προσφυγικού δεν αφορούν μόνο όσα προκύπτουν από τη δουλειά με τους ανθρώπους που καλούνται να υποστηρίξουν. Αντίθετα, έτσι όπως τις αναγνωρίζουν οι εργαζόμενοι/ες, είναι αρκετά διαφοροποιημένες και δεν έχουν άμεση σχέση με τους πρόσφυγες (κι ακόμη λιγότερο με το “τραύμα” τους).

Σύμφωνα με τον ΡΚ Παπαδόπουλο (2024, σ. 44,45), οποιαδήποτε **έκθεση, ατομική ή συλλογική**, σε αντιξοότητες **προκαλεί φαινόμενα** που συχνά τείνουν να έχουν **κατακλυσμιαία επίπτωση** σε **όλους** τους **εμπλεκόμενους**. Το **αποτέλεσμα** των επιπτώσεων και προβληματισμών οδηγεί στη **συγχέουσα πολυπλοκότητα** που, με τη σειρά της, επιφέρει τον κατά Bateson “επιστημολογικό πανικό” (Bateson, 1991, σ. 268,311) ο οποίος προκαλεί μια **παρορμητική εννοιολογιοποίηση**, ένα είδος **επιστημολογικής εκδραμάτισης** που με τη σειρά της δεν επιτρέπει στους ανθρώπους που εκτίθενται σε αυτές τις καταστάσεις κρίσης να προβούν σε προσήκουσα επεξεργασία αυτών που συμβαίνουν και βιώνουν. Η “προσήκουσα επεξεργασία” αφορά στην ικανότητα διάκρισης, διαφοροποίησης (α) της μοναδικότητας των αντίξων συμβάντων και συνθηκών, (β) του εύρους των επιπτώσεών τους και (γ) του τρόπου με τον οποίο αυτές μπορούν να αντιμετωπιστούν. Επομένως, αυτό που χρειάζεται είναι η δημιουργία συνθηκών όπου οι άνθρωποι αναπτύσσουν διαφοροποιούσα πολυπλοκότητα.

Προτείνουμε την ακόλουθη υπόθεση εργασίας: η διαφοροποίηση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι στο πεδίο και φέρνουν στην εποπτεία θα μπορούσε να διευκολύνει την προσήκουσα επεξεργασία τους και την αποτελεσματική υποστήριξη των εποπτευομένων.

Σύμφωνα με αυτή την υπόθεση, οι εν λόγω προκλήσεις θα μπορούσαν να κατανεμηθούν σε τέσσερις κατηγορίες:

- (1) Προκλήσεις σε σχέση με τους πρόσφυγες
- (2) Προκλήσεις σχετικές με άλλους παρεμβαίνοντες οργανισμούς
- (3) Προκλήσεις σχετικές με το γενικότερο κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό πλαίσιο και αντίστοιχα αφηγήματα
- (4) Προκλήσεις σε επίπεδο επαγγελματικής ταυτότητας, ρόλου και σχέσης/σύνδεσης με το εργασιακό τους πλαίσιο.

Ως προς το (1), οι προκλήσεις αφορούν όσα οι πρόσφυγες φέρνουν στις υπηρεσίες αναζητώντας φροντίδα και υποστήριξη, ζητήματα που συνδέονται με (α) τη ζωή τους πριν γίνουν πρόσφυγες, (β) δυσκολίες της προσφυγικής εμπειρίας και (γ) προβλήματα που σχετίζονται με την υποδοχή τους και τον τρόπο με τον οποίο τους παρέχεται βοήθεια (aid induced problems).

Ως προς το (2), οι προκλήσεις συνδέονται με (α) την έλλειψη συνεργασίας / συντονισμού μεταξύ των οργανισμών που παρέχουν υπηρεσίες στους πρόσφυγες (ο χώρος των διεθνών ΜΚΟ χαρακτηρίζεται από έντονο ανταγωνισμό) με συνέπεια τις αλληλοεπικαλύψεις ή τα κενά στην υποστήριξη και τη φροντίδα και την αύξηση της σύγχυσης που οδηγεί στο μη σεβασμό της αρχή της μη πρόκλησης περαιτέρω βλάβης (IASC, 2018, σ. 12), (β) τις διαφορετικές “κουλτούρες” και προσεγγίσεις που οι παρεμβαίνοντες υιοθετούν και συχνά δύσκολα συναντιούνται μεταξύ τους, με μοναδική εξαίρεση την σχεδόν αποκλειστική έμφαση σε “τραυματοκεντρικές” λογικές και πρακτικές (Hiam et al, 2019), (γ) την άκριτη / μηχανιστική μεταφορά και εφαρμογή πρακτικών που ίσως είναι κατάλληλες και αποτελεσματικές σε άλλα πλαίσια αλλά όχι παντού (π.χ., δεν λαμβάνεται υπόψη ότι η Ελλάδα είναι μια ευρωπαϊκή χώρα, μέλος της ΕΕ, με συγκεκριμένο επίπεδο οργάνωσης των αποκρίσεων, κ.τ.λ. όπου δεν μπορούν να εφαρμοστούν πρακτικές που έχουν με επιτυχία εφαρμοστεί σε άλλες χώρες, με τελείως διαφορετική οργάνωση κ.ο.κ.), τη βραχύχρονη διάρκεια των παρεμβάσεων (υπό τη μορφή πρότζεκτ) ανεξάρτητα από τις ανάγκες που υπάρχουν, την ασυνέχεια και την αποσπασματικότητα των παρεμβάσεων ή ακόμη και την έλλειψη συνάφειας με το πεδίο και (δ)

EVERYONE IS

WELCOME

την έλλειψη εμπειρίας και τεχνογνωσίας των εργαζομένων στο πεδίο σε ζητήματα που αφορούν τις ψυχοκοινωνικές διαστάσεις της προσφυγικής εμπειρίας και την πολυπλοκότητα της πραγματικότητας με συνέπεια την υιοθεσία υπεραπλουστευτικών και μηχανιστικών προσεγγίσεων του φαινομένου και την εφαρμογή αντίστοιχων πρακτικών που ενίοτε συγχέουν την αλληλεγγύη με τη φιλανθρωπία.

Ως προς το (3), οι προκλήσεις αφορούν “μεταβλητές πλαισίου” ή, ορθότερα, “υπερ-πλαισίου”: (α) τις εφαρμοζόμενες πολιτικές υποδοχής - ένταξης (άρα, την ύπαρξη/ανυπαρξία αντίστοιχων σχεδίων δράσης), (β) την πορεία εφαρμογής διεθνών συμφωνιών (όπως η κοινή δήλωση ΕΕ-Τουρκίας του 2016) και τις επιπτώσεις στη διαμόρφωση του φαινομένου, των αντιδράσεων των εμπλεκόμενων κ.τ.λ., (γ) τον ρόλο των διεθνών ΜΚΟ ως διαμορφωτών των “όρων του παιχνιδιού”, (δ) το “κλίμα” που επικρατεί στην ελληνική κοινωνία (ξеноφοβία, αποδοχή, επιφυλακτικότητα), και άλλες που είναι ειδικότερες (όπως, π.χ., η ευκολία ή μη εύρεσης διαμερισμάτων για τη φιλοξενία προσφύγων) ή γενικότερες (όπως η γραφειοκρατία που μπορεί να παρακωλύει την άσκηση δικαιωμάτων από τους πρόσφυγες).

Ως προς το (4), πολλές φορές οι προκλήσεις καθίστανται αντικείμενα διαπραγμάτευσης μέσα από το πρίσμα της επίδρασής τους στον τρόπο με τον οποίο οι εργαζόμενοι/ς αντιλαμβάνονται και δομούν την ταυτότητα και τον επαγγελματικό τους ρόλο. Αυτές οι προκλήσεις συνδέονται επίσης με ζητήματα πλαισίου που αφορούν τους ίδιους τους εποπτευόμενους άμεσα, όπως για παράδειγμα το εργασιακό τους καθεστώς, την προετοιμασία τους για ανταπόκριση στις απαιτήσεις της εργασίας και την υποστήριξη κατά τη διάρκεια της εκτέλεσής της, τις προσδοκίες με τις οποίες ξεκίνησαν τη δουλειά τους και τον βαθμό ικανοποίησής τους (βλ. επίσης Gkionakis, 2016).

Αυτές οι προκλήσεις συνθέτουν μια πολύπλοκη πραγματικότητα και επηρεάζουν (ενίοτε καθορίζουν) και την κλινική εργασία (με την έννοια της εξατομικευμένης/ εστιασμένης υποστήριξης ενός συγκεκριμένου ανθρώπου, ζευγαριού, οικογένειας, ομάδας).

Τα ερωτήματα που αναδύονται σχετίζονται, μεταξύ άλλων, με

- τα χαρακτηριστικά (προσόντα, δεξιότητες, κίνητρα, προσδοκίες) που πρέπει να κατέχουν οι εργαζόμενοι στο πεδίο για να αντιμετωπίσουν όλες αυτές τις προκλήσεις και αντιφάσεις,
- τον ρόλο των φορέων που εμπλέκονται στη διαχείριση του φαινομένου,
- τις διαδρομές και τις προσεγγίσεις που θα ήταν καλό να υιοθετήσει κάποιος ώστε να διαμορφώσει μια επαγγελματική ταυτότητα που θα του επιτρέψει να ανταπεξέλθει με αξιοπρέπεια στις προκλήσεις
- την πολιτική ευθύνη όσων εμπλέκονται ή/και επηρεάζονται από το συγκεκριμένο φαινόμενο και ομάδα φαινομένων.

Είναι κατά τη γνώμη μας σημαντικό να επισημάνουμε τον κίνδυνο που διατρέχουμε όταν περιορίζομαστε στη θεώρηση και επεξεργασία αποκλειστικά και μόνο σε ό,τι αφορά τη σχέση εργαζόμενου – πρόσφυγα και ακόμη περισσότερο την τραυματική εμπειρία του ενός που μπορεί να προσβάλλει, να μολύνει τον άλλο ενώ δεν δίνουμε σημασία στο πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή η σχέση εξελίσσεται.

Αλήθεια, έχουμε ποτέ σκεφτεί τον κίνδυνο που διατρέχουμε να μολυνθούμε από την αξιοθαύμαστη ανθεκτικότητα που (επίσης) επιδεικνύουν οι πρόσφυγες έναντι των προκλήσεων που οι ίδιοι αντιμετωπίζουν.

[1] Bateson, G., Donaldson, R. (1991). Sacred Unity: Further Steps to an Ecology of Mind. New York, NY: Harper Collins.

[2] Gkionakis, N. (2016). The Refugee Crisis in Greece: Training Border Security, Police, Volunteers and Aid Workers in Psychological First Aid. Intervention:

[3] Journal of Mental Health and Psychosocial Support in Conflict Affected Areas, 14(1), 73-79.

[4] Hiam, L., Gionakis, N., Holmes, S.M., McKee, M. (2019). Overcoming the barriers migrants face in accessing health care, Public Health. Ανακτήθηκε από: Inter-Agency Standing Committee (IASC) (2018). Κατευθυντήριες Οδηγίες της IASC για την Ψυχική Υγεία και την Ψυχοκοινωνική Υποστήριξη σε Καταστάσεις Έκτακτης Ανάγκης. Αθήνα: Κέντρο Ημέρας Βαβέλ/Συν-ειρμός ΑμΚΕ Κοιν. Αλληλεγγύης. Ανακτήθηκε από: https://babeldc.gr/wp-content/uploads/2019/04/IASC_Guidelines_GR_Aprill.pdf<https://doi.org/10.1016/j.puhe.2018.11.015>

[5] Παπαδόπουλος, ΡΚ (2024) Ακούσια Αποικεία. Πέρα από το τραύμα του ξεριζωμού. Αθήνα: Εκδ. Τόπος

Το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση και σε μια δημιουργική βίωση της ψυχωσικής κρίσης: Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε...

Άννα Εμμανουηλίδου

[Κλινική Ψυχολόγος (Dr.Phil., MSc) - Συστημική θεραπεύτρια-εκπαιδευτρια-επόπτρια (IGST, Heidelberg) - Ιδρ. Μέλος του παρατηρητηρίου για τα Δικαιώματα στο Χώρο της ψυχικής υγείας]

Παρουσιάζεται ένα μη ψυχιατρικό μοντέλο συνομιλίας με την οξεία ψυχωσική κρίση, το οποίο εφαρμόζεται συστηματικά από το Παρατηρητήριο για τα Δικαιώματα στο Χώρο της Ψυχικής Υγείας από το 2020, μετά την αποφοίτηση των πρώτων Συνοδών στη Κρίση από το διετές εκπαιδευτικό που οργανώνει αδιάλειπτα από το 1918 στη Συνοδεία στην Κρίση, για επαγγελματίες ψυχικής υγείας, ανθρώπους με ψυχιατρική εμπειρία, συγγενείς και ενδιαφερόμενους πολίτες.

Βασίζεται στη κριτική ότι η ακόμα ισχύουσα απόλυτη ψυχιατροποίηση και βιολογικοποίηση του φαινομένου της ψύχωσης αποτελεί τη βασική προϋπόθεση της αποτυχίας της λεγόμενης ψυχιατρικής μεταρρύθμισης στο δυτικό κόσμο και την επαναψυχιατροποίηση όλων των προσπαθειών αποϊδρυματοποίησης.

Οι θεωρητικές του αρχές βρίσκονται στην συστημική θεραπεία των ψυχώσεων (Retzer 2023, Schweitzer & Schumacher, 2006) και στην εμπειρία των κινήματων αυτοβοήθειας ανθρώπων με ψυχιατρική εμπειρία.

Η Συνοδεία ξεκινά από το εκπεφρασμένο αίτημα του άμεσα ενδιαφερόμενου προσώπου ή/και του συστήματος των οικείων του με μια έγγραφη συμφωνία με την ομάδα των συνοδών. Είναι οργανωμένο στη βάση ομόκεντρων κύκλων αλληλοϋποστήριξης συνοδών στην κρίση του Παρατηρητηρίου κατά τη διάρκεια μιας συνοδείας. Από την μεγάλη ομάδα των συνοδών επιλέγονται ανάλογα με τις διαθεσιμότητες χρόνου και δυνάμεων 8 άτομα που αποτελούν τον Κύκλο Α και τα οποία βρίσκονται στο χώρο όπου ζει το εν κρίσει ευρισκόμενο άτομο, έως και 24 ώρες το 24ωρο, αν αυτό κριθεί αναγκαίο, με τη μορφή βαρδιών 4-8 ωρών, 2 τουλάχιστον συνοδών. Άλλες/οι 2 τουλάχιστον αποτελούν τον λεγόμενο Β Κύκλο, ο οποίος έχει οργανωτικό, υποστηρικτικό και εποπτικό/αναστοχαστικό χαρακτήρα στους άμεσους συνοδούς σε όλη τη διάρκεια της κρίσης, η οποία διαρκεί 14-18 μέρες. Σε περίπτωση ανάγκης εμπλέκονται στους δύο αυτούς κύκλους και επιπλέον άτομα από τον ευρύτερο κύκλο των ενεργών συνοδών.

Οι συνοδοί του Α Κύκλου διαμένουν με το άτομο αυτό το διάστημα και το συνοδεύουν με συζητήσεις, περιπάτους, κοινές δραστηριότητες μέρα και νύχτα, καθώς η αϋπνία είναι προδιαγεγραμμένη αυτό το διάστημα. Επικοινωνούν καθησυχαστικά και υποστηρικτικά με την οικογένεια, τη γειτονιά ή και την αστυνομία, αν κληθεί, ώστε να αποφευχθεί μια ακούσια νοσηλεία και η άσκηση θεσμικής ή κοινωνικής βίας στο ενδιαφερόμενο πρόσωπο.

Η προσέγγιση βλέπει τα ψυχωσικά περιεχόμενα ως σύμβολα που οι συνοδοί αποκωδικοποιούν σε συνεργασία με το άτομο και ανοίγουν δρόμους για μια δημιουργική για τις σχέσεις της οικογένειας και τη ζωή του βίωση της κρίσης. Μετά την αποκλιμάκωση στηρίζουν το άτομο και την οικογένεια στο ξεκίνημα μιας οικογενειακής θεραπείας, ώστε να αλλάξουν τα επικοινωνιακά μοτίβα που κατέστησαν αναγκαία την ψυχωσική κρίση, και στη συμμετοχή τους σε ομάδες αυτοβοήθειας του παρατηρητηρίου, ώστε να αποφευχθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός και η σιωπή που βρίσκονται τη βάση της χρονιοποίησης και του στιγματισμού.

Κατά τη διάρκεια της κρίσης δεν χρησιμοποιούνται νευροληπτικά ή άλλα ψυχοφάρμακα, εκτός από την ευκαιριακή λήψη κάποιας βενζοδιαζεπίνης για την παρατεταμένη αϋπνία, μόνο αν τη δεχτεί το άτομο που βρίσκεται σε κρίση.

Η επιτυχία του μοντέλου θεωρείται πλέον αδιαμφισβήτητη υπό τον όρο ότι θα υπάρχουν αρκετές/οί συνοδοί, που θα αντέξουν τον μεγάλο ψυχοσυναισθηματικό και σωματικό κάματο αυτών των δύο εβδομάδων. Στο διάστημα των 4 ετών εφαρμογής του έχουν υποστηριχθεί με διάφορες μορφές περίπου 30 άτομα με πολύ καλά αποτελέσματα τις περισσότερες φορές. Οι 4 περιπτώσεις που κατέληξαν παρά τη συνοδεία στο ψυχιατρείο ήταν το αποτέλεσμα έλλειψης επαρκούς αριθμού συνοδών ή άρνησης των άμεσα ενδιαφερομένων να συνεχίσουν την συνεργασία.

Η αύξηση του αριθμού των ενεργών συνοδών, η ύπαρξη ουδέτερου χώρου (ενός “Σπιτιού Φυγής”), αν χρειαστεί, η θεσμοθέτηση και κανονική εργοδότηση των συνοδών είναι βασικές προϋποθέσεις για την ευρύτερη εφαρμογή του μοντέλου, το οποίο έχει αδιαμφισβήτητα αποδείξει την αποτελεσματικότητά του στην μη ψυχιατρική αντιμετώπιση των ψυχωσικών κρίσεων και την αποφυγή της χρονιοποίησης με ό,τι αυτή σημαίνει προσωπικά και κοινωνικά.

Παραβατικότητα ανηλίκων

Θεόδωρος Μεγαλοοικονόμου
[Ψυχίατρος]

ΜΙΛΑΜΕ ΠΡΩΤΙΣΤΩΣ ΓΙΑ ΤΗ “ΒΙΑ ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ” Ή ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΠΟΥ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΕΙ;

Έχει γίνει και η “**νεανική παραβατικότητα**”, η “**βία των ανηλίκων**”, ένα από τα πρώτα θέματα στις ειδήσεις, αλλά και ένα ακόμα **όχημα** για την **επιβολή**, από τη μεριά της **κυρίαρχης εξουσίας**, μιας ακόμα πιο **έντονα κατασταλτικής πολιτικής**. Για το επιτελικό κράτος της κυβέρνησης Μητσοτάκη οι όποιες αιτίες του φαινομένου της “βίας των ανηλίκων” είναι ωσάν να μη υπάρχουν, ή, αν υπάρχουν, δεν επιδέχονται την όποια **παρέμβαση** για την απάλειψή τους γιατί, σύμφωνα και με ένα από με από τα στελέχη του επιτελικού κράτους, τον υφυπουργό υγείας Δ. Βαρτζόπουλο, “*όταν κάποιος είναι επιθετικός, είναι επιθετικός επειδή είναι γεννημένος επιθετικός και επειδή ο τρόπος με τον οποίο έχει ζήσει όλα αυτά τα χρόνια ενισχύει αυτή την επιθετικότητα... πρόληψη σημαίνει να αντιλαμβάνεσαι ποιος είναι ο εγκληματίας και να τον περιορίζεις σύντομα... τις περισσότερες φορές τα παιδιά που έχουν μια επιθετική συμπεριφορά γεννιούνται από γονείς που έχουν μια επιθετική συμπεριφορά... και έχουμε πολλές φορές το πρόβλημα ότι η οικογένεια δεν είναι απέναντι στο επιθετικό παιδί αλλά η οικογένεια υποστηρίζει ή καλύπτει το επιθετικό. Άρα η δική μας η πρόληψη πρέπει να κινηθεί εξωοικογενειακά με σκοπό να προσεγγίσει αυτή την οικογένεια ή εν πάσει περιπτώσει να γίνει αντιληπτή αυτή η οικογένεια και αν δεν μπορέσει να συμμορφωθεί, να απομονωθεί*”.

Καθώς αυτό αποτελεί το **ιδεολογικό πλαίσιο** (ένας στυγνός βιολογισμός και μια ερμηνεία της κληρονομικότητας σύμφωνα με τα πάλοι ποτέ ναζιστικά θέσφατα) στη βάση του οποίου κινείται η βιοπολιτική του κρατικού μηχανισμού, καταλαβαίνει κανείς γιατί τα **μέτρα** για την **αντιμετώπιση** της “παραβατικότητας των ανηλίκων” **στοχεύουν**, αφενός, στον “**ανήλικο δράστη**” (φυλάκιση) και αφετέρου στους **γονείς** με τη κατηγορία της “**παραμέλησης ανηλίκου**”, με κίνδυνο να καταδικαστούν, ακόμα και οι δυο, σε ποινή φυλάκισης μέχρι και 5 ετών!

Ενώ ταυτόχρονα, στο νέο νόμο/έκτρωμα 5129/24 για την ψυχική υγεία και την απεξάρτηση, **προβλέπονται περικόλειστες μονάδες “σωφρονισμού παραβατικών ανηλίκων”**: “*Μονάδες που εξυπηρετούν τον σκοπό της θεραπευτικής αντιμετώπισης της αποκλίνουσας συμπεριφοράς και της παραβατικότητας παιδιών, εφήβων και νεαρών ενηλίκων με ψυχοκοινωνικά προβλήματα και ψυχικές διαταραχές, καθώς και ενηλίκων με αξιόποινη συμπεριφορά*”. Η έννοια της “πρόληψης” για την ασκούμενη κυβερνητική πολιτική, σύμφωνα και με τον εκτελεστή της Δ. Βαρτζόπουλο, “*σημαίνει να αντιλαμβάνεσαι ποιος είναι ο εγκληματίας και να τον περιορίζεις σύντομα. Εάν αυτός είναι ανήλικος, ενδεχομένως θα προσπαθήσεις κιόλας να τον σωφρονίσεις... κοινωνικές δομές πρόληψης... δεν μπορούν να υπάρξουν. Δηλαδή δεν μπορεί να υπάρξει μία ειδική δομή η οποία θα προλαμβάνει τέτοια φαινόμενα*”. Το αστυνομικό κράτος στην πλήρη ιδεολογική του έκφραση και, προπαντός, στην έμπρακτη, καθημερινή λειτουργία του.

Από την άλλη, η όποια αντίθεση απέναντι στην αστυνομική και σωφρονιστική (μέσω του εγκλεισμού) αντιμετώπιση της λεγόμενης “παραβατικότητας των ανηλίκων” δεν μπορεί να επικεντρώνει στα στατιστικά στοιχεία όσον αφορά στην αύξηση, ή μη αύξηση, των περιστατικών. Το ότι τα επίσημα ποσοτικά στοιχεία (από ΕΛΣΤΑΤ κλπ) δεν παρουσιάζουν αύξηση για τα τελευταία χρόνια δεν συνεπάγεται ούτε τη μείωση της σημασίας και της έκτασης του προβλήματος, ούτε καθαυτή την ακρίβεια των στοιχείων, με όλη την εμπειρία υπάρχει αναφορικά με τους προβληματικούς τρόπους συλλογής τους.

Το **ζήτημα**, εν προκειμένω, είναι να δούμε την **πηγή**, τις **κοινωνικές ρίζες** της “νεανικής παραβατικότητας”, ποιες είναι οι **συνθήκες**, σε μια **ηλικία** που είναι σε **αναζήτηση** και **συγκρότηση** της **προσωπικής ταυτότητας**, μια αναζήτηση γεμάτη ερωτήματα και προβληματισμούς, αλλά.. ποιες απαντήσεις; Όταν με όλη τη **βιολογική**, τη **συγκινησιακή** και τη **νοητική δύναμη** που συνοδεύει αυτή την ηλικία και με την **αβεβαιότητα** επίτευξης αυτού που ονειρεύεται να είναι στο **μέλλον**, αλλά **συχνά** με μια **οικογένεια** που **αδυνατεί** να **λειτουργήσει**, με ένα **σχολείο** που δεν **προκαλεί κανένα ενδιαφέρον**, με μια **κοινωνία** σε **βαθιά κρίση**, με ένα **αίσθημα κενού** και **έλλειψης νοήματος** που προκαλούν όλα αυτά, συχνά δεν αφήνονται άλλα **περιθώρια** στον/ην έφηβο/η από την καταφυγή είτε στο κόσμο της νύχτας, των ναρκωτικών και του αλκοόλ, είτε σε παρορμήσεις εξέγερσης, ως “έκφραση αυτού που δεν μπορεί να εκφραστεί”, με βίαιες **πράξεις εκφόρτισης** των συγκινήσεων, με την αναζήτηση του “εμείς” στη “συμμορία των συνομηλίκων”, με την άσκηση βίας πάνω στους αδύναμους κλπ.

Αναφορικά με τις σκοταδιστικές αντιλήψεις περί μονόδρομης κληρονομικότητας της επιθετικότητας θα πρέπει να τονίσουμε ότι η επιθετικότητα αποτελεί χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης. Δεν στοχεύει, όμως, ποτέ και εκ προοιμίου στην εμπρόθετη και επαναλαμβανόμενη τρομοκρατία των “αδύναμων” και επομένως δεν αποτελεί εκ προοιμίου μορφή εκφοβιστικής συμπεριφοράς. Όταν, ας πούμε, τσακώνονται κάποια παιδιά στα πλαίσια ενός παιχνιδιού γιατί διαφωνούν για κάποια πράγματα, αυτό δεν αποτελεί σώνει και καλά μορφή εκφοβισμού. Επίσης, “η επιθετικότητα μπορεί να **μετασχηματιστεί** σε **μορφές συμπεριφοράς κοινωνικά αποδεκτές**, όπως είναι η **διεκδικητικότητα**, η **πρωτοβουλία**, το **θάρρος** της **γνώμης**, η **δημιουργικότητα**, η **επιθυμία για μάθηση**”. Στις περιπτώσεις του εκφοβισμού και της βίας στα

σχολεία, η επιθετικότητα και η δύναμη - σωματική, ψυχολογική, ή κοινωνική - διαστρεβλώνονται, γίνονται μέσο επιβολής.

Το ζήτημα με τους ανήλικους και τους νεαρούς ενήλικους εδώ και αρκετά χρόνια, στη διάρκεια της εφηβικής και της μετεφηβικής ηλικίας, σε όλη αυτή την περίοδο συγκρότησης της προσωπικής ταυτότητας, αφορά το παρόν που βιώνουν και ταυτόχρονα το μέλλον που τους ανοίγεται. Ποιο παρόν και ποιο μέλλον; Με την **οικονομική κρίση** και τις πολιτικές της “δημοσιονομικής προσαρμογής” να έχουν οδηγήσει στη **ραγδαία φτωχοποίηση** την **πλειονότητα** των **οικογενειών** και σε **πρωτοφανή** και **αμετάκλητη κρίση** το **εκπαιδευτικό σύστημα** και οι δύο αυτοί θεσμοί αδυνατούν - όπως σε προηγούμενες εποχές (αυτές της “οικονομικής άνθησης” του καπιταλισμού) και ανεξαρτήτως των ανέκαθεν δομικών προβλημάτων τους - να δείχνουν στον έφηβο εκείνη τη συνέχεια από τον κόσμο των σπουδών στον κόσμο της εργασίας, πράγμα που αποτελούσε την πρώτη διάρθρωση μιας ταυτότητας, που, αν και αβέβαιη, αγκυροβολούσε σε μια μελλοντική βεβαιότητα².

Ήταν αυτή η, λίγο ως πολύ, εγγυημένη πορεία προς την πραγματοποίηση ενός προγράμματος που προέγραφε την μελλοντική ταυτότητα, εκείνη ενός εαυτού που την είχε ανάγκη για να μη βιώνει την αβεβαιότητα και την ανασφάλεια. Καθώς η, υπό την ευρεία έννοια, θεωρούμενη ως “υγιής ψυχή” είναι αυτή που πατάει σ’ ένα παρόν που ενσωματώνει το παρελθόν και είναι ανοικτό σ’ ένα μέλλον, το οποίο αποτελεί τον φέροντα οργανισμό της ανθρώπινης ύπαρξης που ανοίγεται ως μια **προοπτική**. Είναι αυτή η μετάλλαξη, που έχει περιγράψει ο Umberto Galimberti, από το “μέλλον υπόσχεση” στο “μέλλον απειλή”, που στερεί από γονείς και εκπαιδευτικούς το κύρος να “δείξουν το δρόμο”, ένα δρόμο που είναι δύσκολο, έως και αδύνατο να τον διαβεί κανείς, ή και που δεν υπάρχει πια.

Κρίσιμης σημασίας είναι εν προκειμένω η λειτουργία του σχολείου. Πρέπει, επομένως, ν’ αναρωτηθούμε, κατ’ αρχήν, για τη λειτουργία του σχολείου, τα επίπεδα ανοχής του, τις ακαμψίες του, την οργάνωσή του, τη λειτουργία του, τους στόχους του, το περιεχόμενο και τη μεθοδολογία της διδασκαλίας, τις σχέσεις ανάμεσα σε διδάσκοντες και διδασκόμενους, το “κλίμα” και την “ατμόσφαιρα” μέσα στην τάξη, την καλλιέργεια, ή όχι, της δημιουργικότητας, της συμμετοχής και της πρωτοβουλίας ενάντια στην παθητικότητα και την μηχανική αποστήθιση.

Στόχος του κάθε σχολείου και της **εκπαίδευσης** γενικά θα έπρεπε να είναι η **κοινωνικοποίηση** των **μαθητών** και η **ανάδειξη της ατομικότητας** μέσα από την **συλλογικότητα**, την **συνεργασία** της **ομάδας**, την **αποδοχή** του **διαφορετικού**. Γιατί η **ταυτότητα** δεν κατασκευάζεται επειδή απλώς υπάρχουμε και κάθε φορά που λέμε “**εγώ**”. Η ταυτότητα δομείται εκκινώντας από την **αναγνώριση** του **άλλου**. Το κυρίαρχο εκπαιδευτικό σύστημα, με τη στείρα και άκριτη αποστήθιση της διδακτέας ύλης οδηγεί στην τυποποίηση της γνώσης και στην αδυναμία ν’ αναπτύξει ο μαθητής μια προσωπική σχέση με αυτή και μέσω αυτής με τους συμμαθητές του. Οι μαθητές κρίνονται στη βάση της απόδοσης, όρο τον οποίο ο κόσμος του σχολείου αποκόμισε από τον οικονομικό κόσμο, μειώνοντας την παιδαγωγική σ’ ένα καθαρά ποσοτικό δεδομένο, όπου αυτά που συνυπολογίζονται είναι γνώσεις και βαθμοί³.

Αλλά επειδή η ποσότητα είναι μετρήσιμη με υπολογισμούς, από το σχολείο **αποβάλλονται** όλες εκείνες οι διαστάσεις που **ξεφεύγουν** των **υπολογισμών**, όπως **δημιουργικότητα**, **συγκινήσεις**, **ταυτίσεις**, **προβολές**, **χαρές**, **πόννοι**, που χαρακτηρίζουν την **νεανική ανάπτυξη**. Το **γεγονός** αυτό **ακυρώνει** τους **νέους** και τους **οδηγεί** σε μια **σταδιακή συρρίκνωση** της **εικόνας εκτίμησης** του εαυτού τους, σε **αδυναμία** να **εκφράσουν** την **ματαίωση** και τον **θυμό** τους.

Έχουμε δηλαδή, να κάνουμε με ένα σχολείο που αντί να δομείται και να λειτουργεί ως “χώρος ζωής”, έχει καταλήξει να είναι ένα σχολείο προσαρμοσμένου στις ανάγκες της αγοράς – την ίδια στιγμή που η κρίση του εκπαιδευτικού συστήματος (με τον υπερσυνωστισμό των σχολικών τάξεων ως προς τον αριθμό των μαθητών και με την δραματική υποστελέχωση αναφορικά με δασκάλους και καθηγητές) το έχει οδηγήσει στην παράλυση, καθιστώντας αδύνατη ακόμα και την πιο στοιχειώδη καθημερινή λειτουργία του.

Το **σχολείο** οδηγείται, με διαρκώς επιταχυνόμενους ρυθμούς, να γίνεται **πεδίο επιλογών** στο επίπεδο της **αξιολόγησης** και του **διαχωρισμού** στη **βάση** των **ικανοτήτων** του καθενός – με τον δάσκαλο και τον **καθηγητή** περισσότερο ως έναν **προμηθευτή πληροφοριών** που **προετοιμάζει** τους νέους για την **αγορά** και λιγότερο ως ένα πρόσωπο που “ζει μαζί και αλληλεπιδρά με άλλους ομοίους”, δημιουργώντας κουλτούρα και κοινωνικές σχέσεις.

Και ενώ είναι η συνολική συνθήκη του εκπαιδευτικού συστήματος, ο ίδιος ο τρόπος ύπαρξης και λειτουργίας του, που παράγει το εκάστοτε “πρόβλημα”, η εύκολη απάντηση είναι η παραπομπή στον “ειδικό”, εν προκειμένω με την άκρως προσχηματική παρουσία ψυχολόγου για τη διαχείριση κάποιων εκ των “προβλημάτων” - ενός ψυχολόγου που μπορεί να μοιράζεται σε 4-5 σχολεία - απλώς για να ακούγεται ότι “υπάρχει και ψυχολόγος”.

Το ζητούμενο, που εξακολουθεί να παραμένει και στο οποίο η απάντηση γίνεται όλο και πιο απόμακρη, είναι η **δημιουργία** των **όρων** που θα κάνουν δυνατό για το **σχολικό περιβάλλον** να **αποκτήσει** πρωτίστως **σχέσεις συνοχής, αλληλεγγύης και ανθρωπισμού** και να μην οδηγεί στην αναπαραγωγή ενός εκπαιδευτικού μονόδρομου με στόχο την βαθμολογική αξιολόγηση του μαθητή από τον δάσκαλο, όπως γίνεται σήμερα.

Γιατί είναι γνωστό ότι συναισθήματα όπως οργή, φόβος, αγάπη, λύπη σχετίζονται με το γνωστικό σύστημα, και μπορούν να τροποποιηθούν μέσω της αλληλεπίδρασης με αυτό. Αρα ο συγκινησιακός κόσμος μπορεί να τυγχάνει αγωγής. Επειδή η συγκίνηση είναι ουσιαστικά μια σχέση. Και επομένως δεν είναι η παιδαγωγική παράγωγο της διδακτικής μεθόδου αλλά, αντίθετα, η ουσιαστική εκμάθηση γνώσεων μπορεί να επέλθει όταν έχει συμβεί το παιδαγωγικό γεγονός⁴.

Με την συγκινησιακή παιδαγωγική να έχει αποβληθεί από το σχολείο, οι συγκινήσεις περιπλανώνται χωρίς περιεχόμενα στα οποία θα μπορούσαν ενσαρκωθούν και ταλαντεύονται επικίνδυνα μεταξύ παρορμήσεων εξέγερσης και προσάραξης στο κόσμο των τοξικών ουσιών.

Βέβαια η “βία των εφήβων” έχει και πολλές άλλες αιτίες πέραν της επίδρασης που έχει αυτός ο, ως επί το πλείστον, μονοδιάστατος τρόπος λειτουργίας του σχολείου. Μεταξύ αυτών η κρίση στις οικογενειακές σχέσεις, συχνά συνδεδεμένη με τις ραγδαίες ανατροπές στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων και με την ραγδαία φτωχοποίηση όλο και πιο πλατειών κοινωνικών στρωμάτων, η γενικευμένη αποκοινωνικοποίηση και εξατομίκευση, σημαντικό ρόλο στην οποία παίζει η ποικιλοτρόπως προωθούμενη αλλοτριωτική εμμονή στα ηλεκτρονικά παιχνίδια, στην τηλεόραση, στον ηλεκτρονικό υπολογιστή και στο κινητό, η στέρηση σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, η διάχυση του κοινωνικού ρατσισμού, η μαζική προβολή και ηρωοποίηση της βίας.

Συμπερασματικά, η λεγόμενη “βία των εφήβων”, “παραβατικότητα των ανηλίκων” κοκ, δεν είναι παρά προϊόν της βίας που ασκεί, με την ίδια την ύπαρξή του και τις απεγνωσμένες, καταστροφικές και απανθρωποποιητικές πολιτικές για τη διαίωνιση της εξουσίας του, το κυρίαρχο σύστημα κοινωνικών σχέσεων, ο καπιταλισμός. Με την απεξάρθρωση των όποιων εναπομεινάντων κοινωνικών, πολιτικών και ατομικών δικαιωμάτων και με τη στέρηση, για την συντριπτική πλειονότητα του κοινωνικού σώματος, της ίδιας της δυνατότητας για ζωή.

Όταν ο γνωστός για τις ακροδεξιές και φασίζουσες πεποιθήσεις του υφυπουργός υγείας Δ. Βαρτζόπουλος λέει ότι, με δεδομένη την, κατ’ αυτόν, κληρονομικότητα της βίαιης συμπεριφοράς, *“εκείνο το οποίο μπορούμε να κάνουμε εμείς, είναι όταν διαπιστώνουμε σε πρώιμη φάση μια τέτοια επιθετικότητα, αυτή την επιθετικότητα να τη βάλουμε μέσα σε κοινωνικά κανάλια, δηλαδή αυτή η επιθετικότητα να εξυπηρετεί τους σκοπούς αυτής της κοινωνίας, δηλαδή να έχει ένα αξιακό σύστημα το οποίο να εξυπηρετεί την κοινωνία.*

Δηλαδή, να μη σκοτώνεις ή να μην επιτίθεσαι για να κλέψεις, να επιτίθεσαι στον εχθρό της πατρίδας, ή να επιτίθεσαι στον εχθρό της κοινωνίας” - δεν είναι αυτό μια σαφής παρότρυνση για στρατολόγηση των νέων που εκδηλώνουν βίαιη συμπεριφορά σε “τάγματα εφόδου” για “εκτόνωση της βίας τους” άνω στον “εχθρό της κοινωνίας”, που είναι, φυσικά, τα κοινωνικά κινήματα που μάχονται ενάντια στις καταστροφικές πολιτικές που εφαρμόζει η κυρίαρχη εξουσία, με αυτή ή όποια άλλη κυβέρνηση; Κοινωνικός έλεγχος, από τη μια, με τις δομές “σωφρονισμού των παραβατικών ανηλίκων”, αλλά, στο βαθμό του δυνατού, και αξιοποίηση αυτής της βίας ενάντια στον “κοινωνικό εχθρό”.

Αυτό, όμως, που εκφράζεται μέσα από τέτοιες δηλώσεις δεν είναι παρά ο φόβος μήπως και η βία των στερημένων από το όποιο μέλλον ανήλικων και των στερημένων από την όποια δυνατότητα για την ίδια τη ζωή ενήλικων, αυτή ακριβώς την οποία παράγει η βία του κυρίαρχου συστήματος, βρει τρόπους να στραφεί, και μάλιστα “αποτελεσματικά”, ενάντια στην πηγή της, ενάντια στο ίδιο το σύστημα που παράγει αυτή τη βία.

[1] Umberto Galimberti: “Ο μηδενισμός και οι νέοι. Ο ενοχλητικός επισκέπτης”, 2007. Ελλ. έκδοση University Studio Press, 2011.

[2] όπ.π

[3] όπ.π

[4] όπ.π

Κοινοτικές Υπηρεσίες Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων: Εμπειρίες από το πεδίο και προοπτικές

Χρήστος Παπανδρέου

[Κοινωνικός Λειτουργός-Συστημικός Ψυχοθεραπευτής
Κινητή Μονάδα Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων Αττικής “ΠΝΟΕΣ”]

Οι **κοινοτικές υπηρεσίες ψυχικής υγείας** παρέχουν ένα **ολιστικό** και **ανθρωποκεντρικό μοντέλο φροντίδας** για όλο το φάσμα των ψυχικών διαταραχών σε παιδιά, εφήβους, νεαρούς ενήλικες, καθώς και στις οικογένειές τους, με την **παροχή έργου πρόληψης** και **προαγωγής** της **ψυχικής υγείας** κοντά στον τόπο διαμονής των ωφελούμενων και με την **αξιοποίηση** όλων των **διαθέσιμων πόρων** της **κοινότητας**.

Τα τελευταία χρόνια έχουν δημιουργηθεί νέες υπηρεσίες ψυχικής υγείας (κέντρα ημέρας, στεγαστικές μονάδες ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης, κινητές μονάδες, εξειδικευμένες υπηρεσίες π.χ. μονάδες έγκαιρης παρέμβασης στη ψύχωση, μονάδες διαταραχών πρόσληψης τροφής κ.α.), οι οποίες έρχονται να καλύψουν **σημαντικά κενά** σε έναν **ήδη κατακερματισμένο** και **αποσπασματικό** ως προς τη λειτουργία του **τομέα ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων** στη χώρα μας.

Μια από αυτές τις νέες υπηρεσίες είναι και η Κινητή Μονάδα Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων Αττικής “ΠΝΟΕΣ” της ΕΠΑΨΥ, η οποία δραστηριοποιείται στο βόρειο τομέα Αττικής και παρέχει υπηρεσίες φροντίδας και ενδυνάμωσης ψυχικής υγείας σε παιδιά, εφήβους και μετέφηβους (ηλικίας 12 έως 21 ετών) οι οποίοι βιώνουν σοβαρές ψυχοκοινωνικές δυσκολίες και χρειάζονται άμεση ανταπόκριση καθώς και στα **υποστηρικτικά τους δίκτυα** (οικογένειες, κηδεμόνες, φροντιστές).

Ξεκίνησε στις αρχές του έτους την λειτουργία της και η διεπιστημονική της ομάδα αποτελείται από επιστημονικά υπεύθυνο-ψυχολόγο, παιδοψυχίατρο, ψυχολόγους-ψυχοθεραπευτές/τριες και κοινωνικό λειτουργό.

Παρέχονται βραχείες ψυχοθεραπευτικές υπηρεσίες (διάρκειας περίπου έξι μηνών) σε ατομικό, οικογενειακό και επίπεδο ομάδας καθώς και ευρύτερες δράσεις ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης της κοινότητας (ημερίδες, ομιλίες, βιωματικά εργαστήρια σε εκπαιδευτικούς, εφήβους, γονείς).

Οι **στόχοι λειτουργίας** της μονάδας αφορούν στην **διασφάλιση** του **συνεχούς** της **φροντίδας**, στην **βελτίωση** της **λειτουργικότητας** της ζωής της **οικογένειας**, στην **διευκόλυνση** της **πρόσβασης** σε **υπηρεσίες ψυχικής υγείας** (και με κατ' οίκον επισκέψεις), στην **μείωση** του **αριθμού** των **νοσηλειών** (εκούσιων και ακούσιων), στην **αποτροπή** του **“φαινομένου της περιστρεφόμενης πόρτας”** (υποτροπές, επαναλαμβανόμενες νοσηλείες), στην **αποφυγή** της **επέκτασης** των **προβλημάτων** στον **ενήλικο βίο** καθώς και στην **εν γένει αντιμετώπιση** του **στίγματος** και των **προκαταλήψεων** απέναντι στην ψυχική ασθένεια.

Πιο συγκεκριμένα, απευθύνεται σε έφηβα άτομα τα οποία συνοδεύουν ψυχιατρικές διαγνώσεις, με αυξημένες ανάγκες ψυχοκοινωνικού χαρακτήρα και σημαντική έκπτωση στη λειτουργικότητά τους (π.χ. σχολική άρνηση) και των οποίων η κατάσταση αξιολογείται από ανησυχητική έως ημι-επείγουσα καθώς και σε γονείς των οποίων ο ρόλος έχει

δοκιμαστεί από την σοβαρότητα των συμπτωμάτων των παιδιών τους, (π.χ. αυτοκαταστροφικές και ετεροκαταστροφικές συμπεριφορές) ή/και που δυσκολεύονται να συνεργαστούν με τις αντίστοιχες υπηρεσίες ως προς τη συνέχεια της φροντίδας τους, ευρισκόμενοι και οι ίδιοι σε δυσχερή θέση όσον αφορά τη διαχείριση των ιδιαίτερων προκλήσεων στη διαδρομή του γονεϊκού τους ρόλου.

Η **δημιουργία** μιας **κινητής μονάδας ψυχικής υγείας** παιδιών και εφήβων στα όρια του αστικού ιστού, έρχεται να υπογραμμίσει έναν επιπλέον σκοπό της λειτουργίας της, ο οποίος είναι να αποτελέσει τον **συνδεδετικό κρίκο** μεταξύ των υπηρεσιών ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων (παιδοψυχιατρικά τμήματα, κοινοτικά κέντρα ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων (ΚΟΚΕΨΥΠΕ), κέντρα ημέρας, στεγαστικές δομές φιλοξενίας) με τις υπόλοιπες υπηρεσίες (κοινωνικές υπηρεσίες δήμων, κέντρα διάγνωσης/αξιολόγησης και συμβουλευτικής υποστήριξης (ΚΕΔΑΣΥ) και τους φορείς εκπαιδευτικής κοινότητας, με σκοπό τη δημιουργία και τη δικτύωση εντός αποτελεσματικού συστήματος υπηρεσιών ψυχικής υγείας στην κοινότητα.

Σε αυτήν την κατεύθυνση, η Μονάδα σκοπεύει να λειτουργήσει με βάση τις **αρχές** της **συμπληρωματικότητας** και της **συνεργατικής συμμαχίας** με τις υπηρεσίες, ούτως ώστε από τη μια να αποφεύγονται αλληλοεπικαλύψεις στην παροχή των υπηρεσιών και από την άλλη να προσφέρονται αλληλοσυμπληρωματικές υπηρεσίες που να **απαντούν ουσιαστικά** τόσο στις **ανάγκες** των ενδιαφερόμενων, όσο και να **εμπεριέχουν/προωθούν** την **ενεργητική εμπλοκή** των υπολοίπων μελών της **κοινότητας**.

“Χρειάζεται ένα χωριό για να μεγαλώσει ένα παιδί...”

Γιάννης Πιστιόλης
[Ψυχολόγος]

Τα τελευταία χρόνια, όλο και περισσότερο, φαίνεται ότι η ελληνική κοινωνία συζητά περισσότερο το “φαινόμενο της βίας των ανηλίκων”. Καθημερινά γράφονται άρθρα, αναπαράγονται ειδήσεις, ψηφίζονται νομοσχέδια και τροπολογίες που σαν σκοπό έχουν την αντιμετώπιση του φαινομένου. Σε **θεσμικό, νομικό και πολιτικό επίπεδο** η πλάστιγγα γέρνει υπέρ της **καταστολής των ανήλικων παραβατών**. Μάλιστα ήδη έχουν τεθεί σε ισχύ διατάξεις για την ποινική αντιμετώπιση των γονέων ανήλικων παραβατικών νέων. Αυτό είναι και το πρίσμα μέσα από το οποίο περνά όλη η συζήτηση για την παραβατικότητα και τη βία των νέων στην κοινωνία.

Κατά την γνώμη μας, ωστόσο, **λείπουν** από αυτή τη συζήτηση, **κομμάτια** που θα μας βοηθήσουν να **εξηγήσουμε** το **φαινόμενο** της βίας των νέων, να αντιληφθούμε για ποιο λόγο υπάρχει η βία καθώς και να **εκτιμήσουμε** το **μέγεθος** αυτού του φαινομένου. Δεν είναι λίγοι οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας ή νομικοί λειτουργοί, που θεωρούν πως το φαινόμενο δεν παρουσιάζει αύξηση ποσοτική.

Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε, λοιπόν, αυτό το “φαινόμενο” θα πρέπει να δούμε το γιατί ένα ανήλικό άτομο γίνεται βίαιο. Σαν επαγγελματίες έχουμε αντιληφθεί πως **σημαντικό ρόλο** στο φαινόμενο της ανήλικης βίας παίζει η “**εμπερίεξη**” και η “**πλαισίωση**”. Πολλά από αυτά τα άτομα που αποκτούν βίαιες συμπεριφορές βιώνουν το ρόλο της βίας στη ζωή τους με **ταυτοτικούς όρους**. Σε πολλές περιπτώσεις για να **ενταχθείς** σε ένα **κοινωνικό δίκτυο**, πρέπει να **αφομοιώσεις** μια **συμπεριφορά** που θα **γίνει κομμάτι της ταυτότητας**.

Ας μην ξεχνάμε πως οι σημερινοί έφηβοι έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει μέσα στα χρόνια **οικονομικών και υγειονομικών κρίσεων**, χρόνια **φόβου** και **αβεβαιότητας** όπου η **ελληνική κοινωνία** έχει δεχθεί **σειρά αναταράξεων**. Φυσικά αυτό το φαινόμενο δεν θα μπορούσε να εξηγηθεί στην ολότητα του σε αυτό το άρθρο.

Αν αλλάξουμε το πρίσμα μέσα από το οποίο εξετάζουμε την ανηλικότητα και το φαινόμενο της βίας, αναδύεται μια καινούργια συνθήκη για την κατανόηση τους. Όπως λέει και η αφρικανική παροιμία, από την νοτιοανατολική Νιγηρία, που αναφέραμε στην αρχή, “για να μπορέσει να υποστηριχθεί ένα ανήλικό άτομο και μια οικογένεια, εν γένει, χρειάζεται ένα χωριό”.

Ως επαγγελματίες του πεδίου πιστεύουμε πως **κομβικό ρόλο** στην **εγκόλπωση** της **βίας**, με **ταυτοτικούς όρους** για τους **ανηλίκους**, αλλά και στην **ανάδυση** των **λεγόμενων ψυχοκοινωνικών προβλημάτων**, παίζει η **απουσία** ενός **υποστηρικτικού δικτύου** που θα **αφουγκραστεί** τις **ανάγκες** του ανηλίκου και θα το **βοηθήσει** στην **δημιουργία ταυτοτήτων**. Η **παρουσία** ενός **δικτύου** που **εμπρόθετα** θα “**επιθυμεί**” τον **ανήλικο**, **απρουπόθετα**, και θα τον **εμπεριέχει**, με **σεβασμό** για τις **ανάγκες** του και με **όρους ισοτιμίας**, είναι ένα κρίσιμο ζήτημα.

Χρειαζόμαστε μια **ολοκληρωμένη κοινοτική παρέμβαση** και **υποστήριξη**, που θα εμπεριέχει **πολυεπιστημονική** και **πολυεπαγγελματική αντιπροσωπευτικότητα** και που δεν θα είναι προνόμιο των “Ψ” επαγγελματιών. Για παράδειγμα είναι πολύ σημαντικό να ανοίξει η συζήτηση για το ρόλο των βιβλιοθηκονόμων και των δημοτικών βιβλιοθηκών ως “κέντρο της κοινότητας” για ανάπτυξη δράσεων, στο οποίο οι βιβλιοθηκονόμοι θα παίζουν το ρόλο του εγγυητή της πρόσβασης σε όλη την κοινότητα. Ή για το ρόλο των επισκεπτών/ τριών υγείας που από την μια θα μεριμνούν για την αγωγή της υγείας στο επίπεδο της κοινότητας και θα προασπίζουν το δικαίωμα στην δημόσια υγεία χωρίς αποκλεισμούς.

Στο **επίκεντρο** αυτή της υποστήριξης και παρέμβασης πρέπει να είναι οι **ανάγκες** των **ανηλίκων** και των **τοπικών τους δικτύων και κοινωνιών**. Σε κάθε περίπτωση είναι κρίσιμο να αντιληφθούμε πως δεν αποτελεί πεδίο της παρέμβασης μόνο ο “σκληρός πυρήνας” της παραβατικότητας αλλά εξ ολοκλήρου η τοπική κοινωνία. Η βία και ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν έχουν σχέση μόνο με την θέση του ατόμου που δρα βίαια. Έχουν πολύ περισσότερο σχέση με το ποιά θέση παίρνει η υπόλοιπη κοινωνία σε σχέση με αυτό.

Αυτό που αποτελεί κέντρο όλη αυτής της λογικής είναι αυτό που αναφέρει ο Freire: “Οι άνθρωποι κινητοποιούνται από ιδέες και αξίες που προέρχονται από την αυτοκατανόηση και τις βιωμένες εμπειρίες της κοινωνίας τους. Η κριτική συνειδητοποίηση υποδηλώνει πως τα άτομα αναλαμβάνουν ρόλο δημιουργών και αναδημιουργών του κόσμου, και απαιτεί από τα ίδια τα άτομα να διαπλάθουν την ύπαρξή τους με τα στοιχεία που τους προσφέρει η ζωή. Αυτός είναι ο λόγος που ολοένα περισσότερο υπάρχουν, και όχι απλώς ζουν. Ο άνθρωπος ως ιστορικό ον, ως πλαστοουργός της ιστορίας, θα είναι διαρκώς σε μεγαλύτερο βαθμό υποκείμενο της ιστορικής διαδικασίας, όσο θα ανακαλύπτει τον εαυτό του ως αντικείμενό της”

[1] Βλ. Surveys - Eurobarometer (europa.eu) (2023) | <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3032>

[2] Βλ. Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: Ολοκληρωμένη προσέγγιση της ψυχικής υγείας - Ευρωπαϊκή Επιτροπή (europa.eu) | https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/european-health-union/comprehensive-approach-mental-health_el

[3] Βλ. Ψυχική Υγεία Παιδιών και Εφήβων στην Ελλάδα: Ανάγκες και Προτεραιότητες - Συνοπτική Παρουσίαση μιας Ανάλυσης Πεδίου | https://www.snfghi.org/media/kinlq2m0/gr_camhi_report.pdf

“Βιωματ(ικ)ά” του Σεμιναρίου

Παρασκευή Βόντα [Επισκέπτρια Υγείας Ξενώνες “Πλόες”]
Μαριάννα Ιορδάνου [Κοινωνική Λειτουργός Ξενώνες “Πλόες”]

Το σεμινάριο που πραγματοποιήθηκε στη Λέρο τον Σεπτέμβριο του 2024 αποτέλεσε μια **μοναδική εμπειρία διεπιστημονικής συνάντησης, ανταλλαγής γνώσεων και βιωματικής μάθησης**. Οι θεματικές του κάλυψαν ευρεία, αλλά κρίσιμα, πεδία της ψυχικής υγείας, από την Ψυχιατρική Μεταρρύθμιση έως τον κοινωνικό μετασχηματισμό, με ιδιαίτερη έμφαση στις κοινοτικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις, καθώς και στις ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες, όπως τα παιδιά σε κίνδυνο και οι πρόσφυγες.

Η πενθήμερη διοργάνωση δεν αποτέλεσε μόνο μια ακαδημαϊκή πλατφόρμα, αλλά και έναν χώρο **έντονης συναισθηματικής και επαγγελματικής ενδοσκοπόησης**. Οι παρεμβάσεις και οι εισηγήσεις ανέδειξαν τον **βαθύ κοινωνικό αντίκτυπο** των ζητημάτων που πραγματεύτηκαν, αναδεικνύοντας την **ψυχική υγεία** ως ένα πεδίο που δεν μπορεί να περιοριστεί στα **θεραπευτικά πλαίσια**, αλλά αποτελεί **αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής και πολιτισμικής πραγματικότητας**.

Στο πλαίσιο του σεμιναρίου, είχαμε την ευκαιρία να ακούσουμε εξέχοντες επιστήμονες και επαγγελματίες από διαφορετικά πεδία, οι οποίοι παρουσίασαν εισηγήσεις βασισμένες σε σύγχρονες ερευνητικές μελέτες και κλινικές πρακτικές. Αναλύθηκαν περιπτώσεις που αναδείκνυαν τόσο τις προκλήσεις όσο και τις καινοτόμες θεραπευτικές παρεμβάσεις, επισημαίνοντας την ανάγκη για πιο ανθρωποκεντρικές και συμμετοχικές προσεγγίσεις. Ειδική αναφορά έγινε στη διαχείριση του προσφυγικού πληθυσμού και στα πολύπλευρα τραύματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά που διαβιούν σε ασταθή περιβάλλοντα.

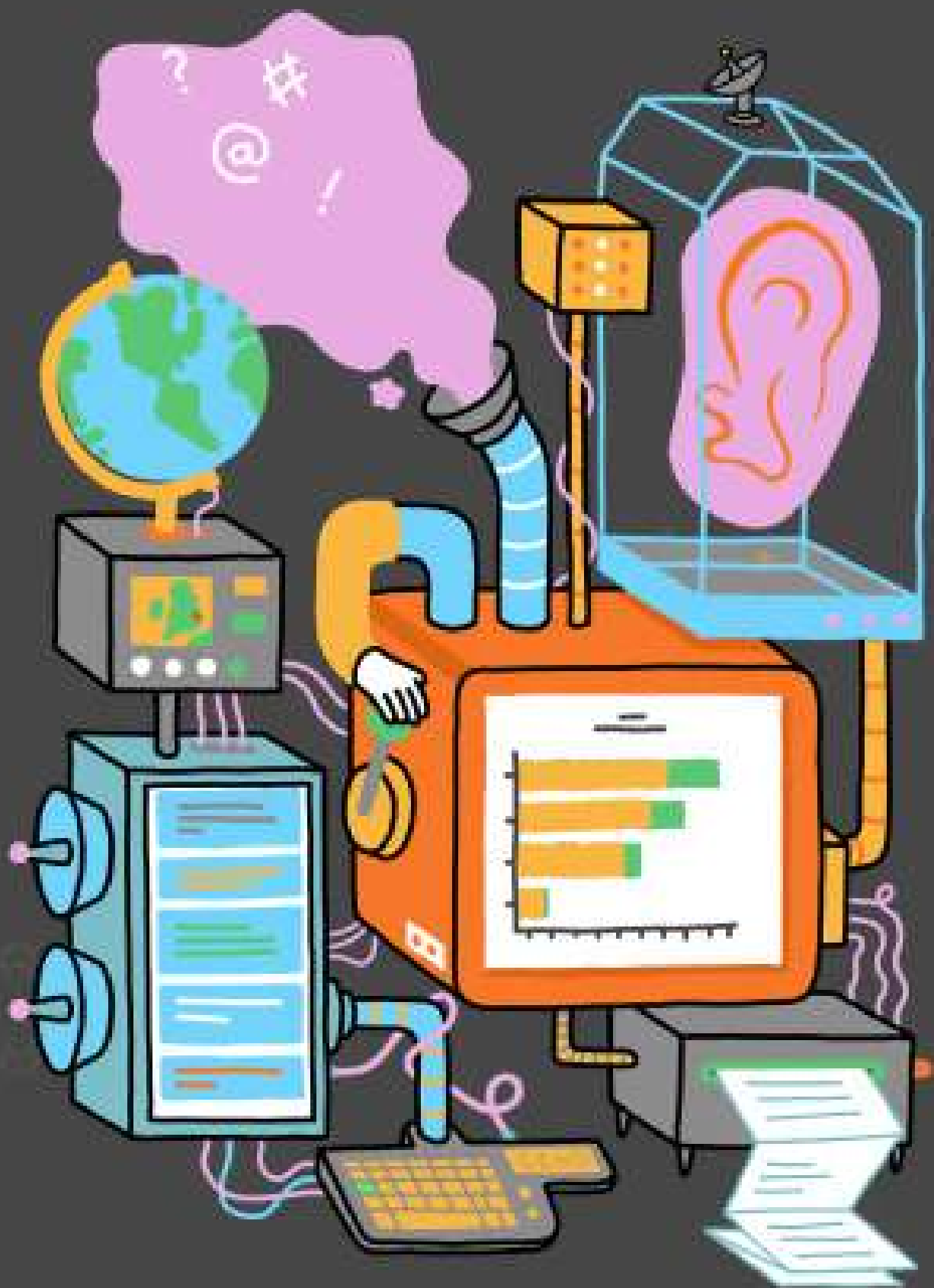
Η Λέρος, με τη βαρύνουσα ιστορία της στον χώρο της ψυχιατρικής περίθαλψης, λειτούργησε ως ένα δυναμικό σύμβολο για τις συζητήσεις που αναπτύχθηκαν. Το νησί αυτό, που υπήρξε τόπος μακροχρόνιου εγκλεισμού και ιδρυματικής φροντίδας, μετατράπηκε σε χώρο διαλόγου για το παρόν και το μέλλον της ψυχικής υγείας. Ο **συνδυασμός ιστορικής αναδρομής και σύγχρονων προσεγγίσεων** έδωσε την **ευκαιρία να αναστοχαστούμε το παρελθόν και να αναζητήσουμε νέους τρόπους αποϊδρυματοποίησης και ενσωμάτωσης της κοινοτικής φροντίδας**.

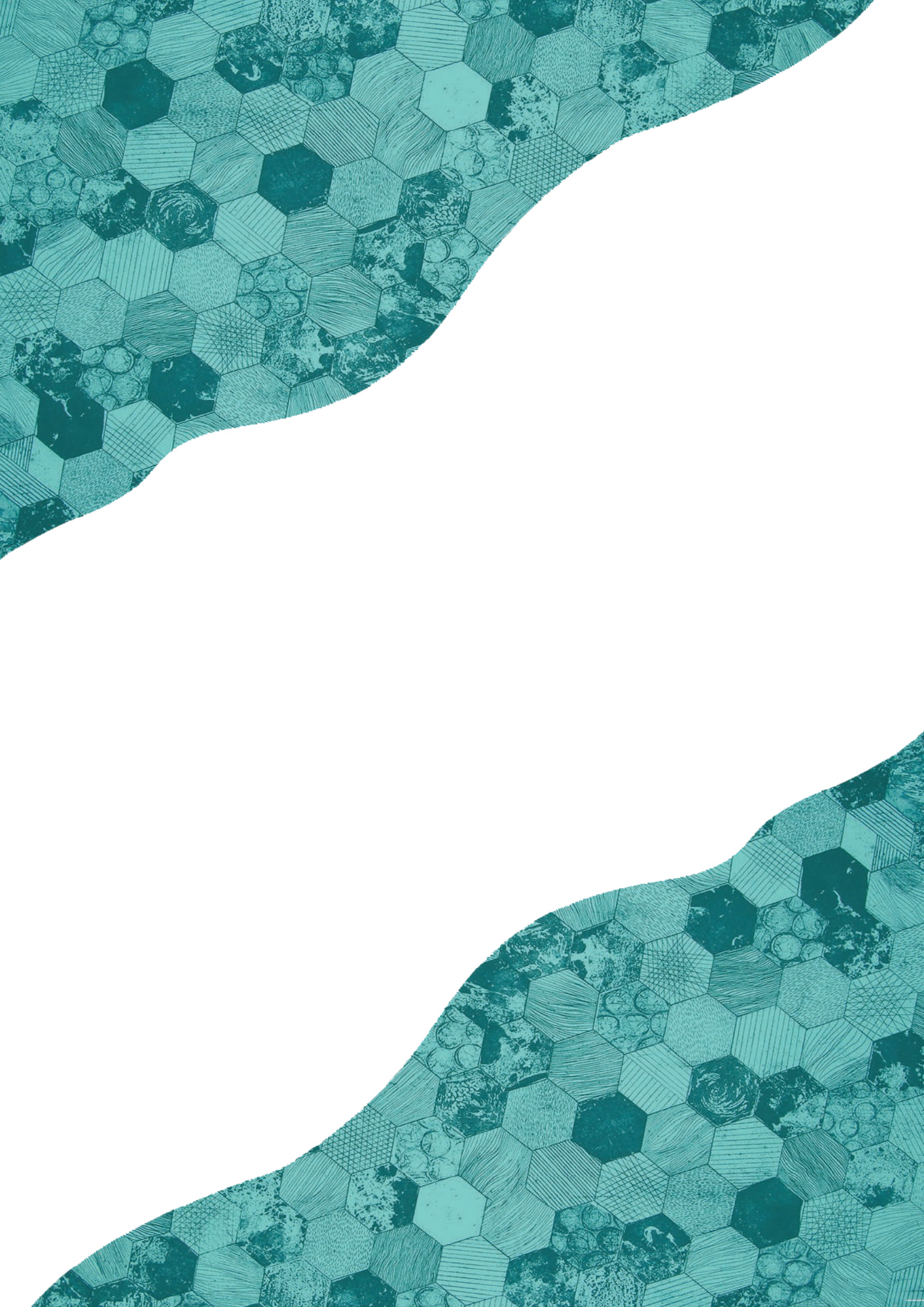
Ένα από τα πιο έντονα βιωματικά στοιχεία της εμπειρίας μας ήταν η συμμετοχή στη βιωματική ομάδα.

Ως επαγγελματίες ψυχικής υγείας αναγνωρίζοντας την ανάγκη μας να έρθουμε σε επαφή με αθέατες πτυχές του εσωτερικού μας κόσμου αλλά και των γύρω μας οργανώσαμε και συμμετείχαμε ενεργά στην ομάδα βιωματικής παιδείας. Πραγματοποιήθηκαν εργαστήρια με βιωματικά στοιχεία που αφορούσαν στις μειονοτικές ταυτότητες και τους προσφυγικούς πληθυσμούς, καθώς και εργαστήρια που αξιοποίησαν τις πρακτικές του κοινωνιοδράματος. Οι συμμετέχοντες, προερχόμενοι από διαφορετικά επιστημονικά και κοινωνικά πλαίσια, βρέθηκαν σε έναν κοινό χώρο αλληλεπίδρασης, όπου κυριάρχησαν η ενσυναίσθηση, η αλληλεγγύη και το μοίρασμα προσωπικών εμπειριών. Η δυναμική που αναπτύχθηκε μεταξύ των μελών της ομάδας ανέδειξε την αξία του βιώματος ως εργαλείο μάθησης και προσωπικής ανάπτυξης, ενισχύοντας την κατανόηση του ρόλου των ανθρώπινων σχέσεων στην ψυχική φροντίδα.

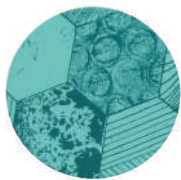
Το στοιχείο της βιωματικής μάθησης ήταν εμφανές σε όλες τις δράσεις του σεμιναρίου. Οι πρακτικές ασκήσεις, οι προσομοιώσεις και οι αφηγήσεις περιπτώσεων επέτρεψαν στους συμμετέχοντες να εμβαθύνουν σε πραγματικά περιστατικά και να συνδεθούν με τα συναισθήματα και τις προκλήσεις που βιώνουν οι άνθρωποι που δέχονται ή παρέχουν φροντίδα. Αυτή η διαδικασία μας επέτρεψε να κατανοήσουμε όχι μόνο τις δομικές και θεσμικές πτυχές των συστημάτων ψυχικής υγείας, αλλά και την υποκειμενική, ανθρώπινη διάσταση της θεραπευτικής διαδικασίας.

Συμπερασματικά, η διοργάνωση αυτή ανέδειξε τη σημασία της συνεχούς εκπαίδευσης και της διεπιστημονικής συνεργασίας για την προαγωγή της ψυχικής υγείας. Η ανταλλαγή απόψεων και η αλληλεπίδραση με ειδικούς του χώρου όχι μόνο ενίσχυσαν την κατανόηση κρίσιμων ζητημάτων, αλλά ανέδειξαν και την αναγκαιότητα ανάπτυξης κοινοτικών και πολιτισμικών προσεγγίσεων που θα συμβάλλουν στον κοινωνικό μετασχηματισμό. Το σεμινάριο δεν ήταν απλώς ένας χώρος μάθησης, αλλά μια εμπειρία που άφησε ένα βαθύ βιωμένο αποτύπωμα σε όλους τους συμμετέχοντες, ενισχύοντας τη δέσμευσή μας για έναν κόσμο όπου η ψυχική υγεία αποτελεί δικαίωμα και όχι προνόμιο.

**“Λεύκωμα” // 2ο Σεμινάριο
Πολιτισμικής Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης
στη Λέρο**

2^ο Σεμινάριο Πολιτισμικής Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης 1 - 5 Σεπτεμβρίου 2024, Λέρος

Από την ψυχιατρική μεταρρύθμιση στον κοινωνικό μετασχηματισμό

Κοινοτικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις
στο πεδίο της ψυχικής υγείας, της παιδικής
προστασίας και του προσφυγικού

Διοργάνωση:

● «Πλόες» ΕΨΥΜΕ

● Ομάδα Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού (ΟΨΚ)

Συνδιοργάνωση:

● ΚοιΣΠΕ Δωδεκανήσου

Συμμετοχή:

- Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας, Υπ. Υγείας
- Εργαστήριο Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (Ε.Ε.Ψ.), Τμήμα
Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
- Εταιρεία Ανάπτυξης Κοινοτικών Υπηρεσιών Ψυχικής
Υγείας παιδιών και ενηλίκων "Πανάκεια"
- Κέντρο Κοινωνικής Πρόνοιας Περιφέρειας
Αττικής

Για περισσότερες πληροφορίες

https://omikronpsikappa.gr/leros_24/

ΔΩΡΕΑΝ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ

Χορηγός
Επικοινωνίας:

Διοργάνωση:

Με την
Αιγίδα:

Με την
Υποστήριξη:

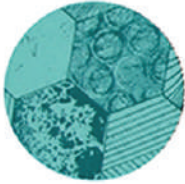

Συνδιοργάνωση - Συμμετοχή:

Θεματικές σεμιναρίου:

Ιστορία και εμπειρία της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης
Η εμπειρία της Τεργέστης
Παιδική προστασία
Προσφυγικό
Ψυχική υγεία
Κοινωνικά εργαστήρια
Βιωματικά δρώμενα

Η ψυχιατρική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα είναι συνδεδεμένη με την εφαρμογή ενός θεσμικού πλαισίου για την αποϊδρυματοποίηση, με άξονα τον μετασχηματισμό των ψυχιατρικών δομών σε μονάδες ψυχικής υγείας στην κοινότητα, ενώ η κριτική σε αυτήν επικεντρώθηκε στα προβλήματα και τα εμπόδια ολοκλήρωσης των θεσμικών αλλαγών για τον μετασχηματισμό του συστήματος ψυχικής υγείας σε κοινοτικό δίκτυο υπηρεσιών.

Η θεσμική ασυνέχεια, αν και κρίσιμη, δεν εμπόδισε, όλα αυτά τα χρόνια, την ανάπτυξη κοινοτικών πρακτικών, σε επίπεδο δομών, υπηρεσιών ή προγραμμάτων, ενώ δεν στέρησε το όραμα και την προοπτική εφαρμογής της κοινοτικής ψυχοκοινωνικής παρέμβασης σε ομάδες επαγγελματιών που εργάζονται σε πλαίσια υποστήριξης μειονοτικών ομάδων (ψυχική υγεία, παιδική προστασία, προσφυγικό).

Η μεταρρύθμιση του συστήματος ψυχικής υγείας και πρόνοιας προϋποθέτει — εκτός από ένα θεσμικό — και έναν κοινωνικό μετασχηματισμό. Αυτός ο προσανατολισμός προϋποθέτει τη διαρκή επικέντρωση και την ενημερότητα σε ζητήματα που αφορούν στα δικαιώματα, στην κοινωνική και πολιτισμική ένταξη, στην αυτονομία, στην ενεργοποίηση και εμπλοκή της κοινότητας.

Για περισσότερες πληροφορίες

https://omikronpsikappa.gr/leros_24/

2ο Σεμινάριο Πολιτισμικής Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης στη Λέρο

Διοργάνωση

“Πλόες” - Εταιρεία Ψυχοκοινωνικών Μελετών
Ομάδα Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού (ΟΨΚ)

Συνδιοργάνωση:

ΚοιΣΠΕ Δωδεκανήσου

Με την αιγίδα:

Υπουργείο Υγείας

Με τη συμμετοχή:

Κέντρο Κοινωνικής Πρόνοιας Περιφέρειας Αττικής
Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας, Υπ. Υγείας
Εργαστήριο Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (Ε.Ε.Ψ.), Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Εταιρεία Ανάπτυξης Κοινοτικών Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας παιδιών και ενηλίκων “Πανάκεια”

Με την υποστήριξη:

Δήμος Λέρου
ΚΘΛ - Κρατικό Θεραπευτήριο Γενικό Νοσοκομείο Κέντρο Υγείας Λέρου
Ναυτικός Όμιλος Λέρου
Ελληνο-Ιταλικός Σύλλογος Φίλων της Λέρου
Χορηγοί επικοινωνίας:
ΕΡΤ Ν. Αιγαίου
Radio Proto 91.5 FM

Επιστημονική - Οργανωτική επιτροπή σεμιναρίου

Φωτεινή Αβδελλή, Βιβλιοθηκονόμος, Κέντρο Ημέρας Εφήβων του φορέα “Πλόες” ΕΨΥΜΕ, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Αλεξάνδρα Αφουξενίδου, Κοινωνική Λειτουργός, Κέντρο Ημέρας Εφήβων του φορέα “Πλόες” ΕΨΥΜΕ, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Παρασκευή Βόντα, Επισκέπτρια Υγείας, Κέντρο Ημέρας Εφήβων του φορέα “Πλόες” ΕΨΥΜΕ, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Αντρέας Γανίμας, MSc Μαθηματικός, Ειδικός Παιδαγωγός, Κοι.Σ.Π.Ε. 2ου Τομέα Ψυχικής Υγείας Αττικής “Πλώρη”, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Ελεονώρα Γκουσιάρη, Ψυχολόγος - Ψυχαναλύτρια, Υπ. Διδάκτωρ Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Επιστ. Υπεύθυνη Ξενώνων Εφήβων του φορέα “Πλόες” ΕΨΥΜΕ, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Νεκταρία Δημοπούλου, Δικηγόρος, ΜΔΕ Ποινικού Δικαίου και Εξαρτήσεων, ΜΔΕ Οικονομικού Ποινικού Δικαίου, εξ. νομ. συνεργάτης Προγράμματος Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης Εφήβων και Νέων του φορέα “Πλόες” ΕΨΥΜΕ

Μαριάννα Ιορδάνου, Κοινωνική Λειτουργός, Κέντρο Ημέρας Εφήβων του φορέα “Πλόες” ΕΨΥΜΕ

Κατερίνα Καραγεώργου, Διδάκτωρ Κοινωνικής Ψυχολογίας, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Μυρσίνη Κουφίδη, Κοινωνιολόγος, Κέντρο Ημέρας Εφήβων και Νέων του φορέα “Πλόες” ΕΨΥΜΕ

Μαρία Ντοροπούλου, Ειδικό διδακτικό προσωπικό, υπεύθυνη εφαρμογών στο πεδίο και στην κοινότητα του Π.Μ.Σ. “Ψυχολογία” του τμήματος ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου

Κατερίνα Παπανδρέου, Ψυχολόγος, συντονίστρια Κέντρου Ημέρας Εφήβων του φορέα “Πλόες” ΕΨΥΜΕ, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Μιχάλης Παπαντωνόπουλος, Ψυχολόγος, Υπ. Διδάκτωρ Κοινωνικής Ψυχολογίας ΕΚΠΑ, Επιστ. Υπεύθυνος Κέντρου Ημέρας Εφήβων του φορέα “Πλόες” ΕΨΥΜΕ, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Κωνσταντίνα Πεθεριώτη, Κοινωνική Λειτουργός MSc, Κοινωνική Υπηρεσία Δήμου Βύρωνα

Γιάννης Πιστιόλης, Ψυχολόγος, Κέντρο Ημέρας Εφήβων και Νέων του φορέα “Πλόες” ΕΨΥΜΕ

Λία Σαλωνίκη, Επ. βάρδιας Ξενώνα Α του φορέα “Πλόες” ΕΨΥΜΕ

Φλώρα Σαρτζετάκη, Δ/ντρια Επικοινωνίας και Ανάπτυξης Διοικητικά Υπεύθυνη Προγράμματος Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης Εφήβων και Νέων του φορέα “Πλόες” ΕΨΥΜΕ

Αλέξανδρος Τριφύλλης, Κοινωνικός Λειτουργός στο Εκκλησιαστικό Ορφανοτροφείο Βουλιαγμένης, Συστημικός Ψυχοθεραπευτής, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Ηλιάνα Ψωμαδάκη, Επισκέπτρια Υγείας, Ξενώνας Εφήβων Α του φορέα “Πλόες” ΕΨ.ΜΕ, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Κυριακή 1 Σεπτεμβρίου 2024 | Άφιξη

Ναυτικός Όμιλος Λέρου, 3ο Κουλούκι, Λακκί

Άνοιγμα σεμιναρίου: Καλωσόρισμα εισηγητών και συμμετεχόντων με ασκήσεις γνωριμίας

Συντονισμός: **Ομάδα Βιωματικής Πλαισίωσης**

Εισηγητές/τριες:

Δημήτρης Καράγιωργας, Ψυχίατρος Παιδιών και Εφήβων - Ψυχοθεραπευτής

Μαρία Ντοροπούλου, Ειδικό διδακτικό προσωπικό, υπεύθυνη εφαρμογών στο πεδίο και στην κοινότητα του Π.Μ.Σ. “Ψυχολογία” του τμήματος ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου

Μαριάννα Ιορδάνου, Κοινωνική Λειτουργός Κέντρο Ημέρας Εφήβων “Πλόες”

Παρασκευή Βόντα, Επισκέπτρια Υγείας Κέντρο Ημέρας Εφήβων “Πλόες”

Δευτέρα 2 Σεπτεμβρίου 2024 |

Πρώην χώρος ψυχιατρείου Λέρου, Λέπιδα

Ιστορική περιήγηση στους χώρους του παλιού ψυχιατρείου

Γιάννης Λουκάς, Ψυχίατρος, πρ. Διευθυντής ψυχιατρικής κλινικής Λέρου

“Στο αμφιθέατρο των **“Βασιλικών Τεχνικών Σχολών Λέρου”**, όπου αργότερα φιλοξένησε πολιτικούς εξόριστους και έμεινε στην ιστορία ως το Περίπτερο 16 το “Περίπτερο των Γυμνών”.

*Στις 2 Μαρτίου 1949 ξεκινούν τη λειτουργία τους με στόχο την **“αναμόρφωσιν”** των ανήλικων ανταρτών.*

*75 χρόνια μετά, στις 2 Σεπτεμβρίου 2024, γίνεται για εμάς **τόπος συνάντησης και μνήμης.**”*

Τρίτη 3 Σεπτεμβρίου 2024 |

Δημοτικό Κινηματοθέατρο Λέρου, Λακκί // 10:00-14:30

Ειδική Θεματική: **Από την Τεργέστη στη Λέρο: Κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης ως πεδίο μνήμης και ιστορίας**

Συντονισμός: **Κατερίνα Παπανδρέου**, Ψυχολόγος, Συντονίστρια Κέντρου Ημέρας Εφήβων “Πλόες”, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Εισηγήσεις:

Cesarino Zago, Πρώην Διευθυντής Υγειονομικής Περιφέρειας Τεργέστης και πρώην Διευθυντής Υπηρεσίας Υγείας Παιδιών στην Τεργέστη

Carlotta Baldi, Ψυχίατρος, πρώην εργαζόμενη σε Δομές Ψυχικής Υγείας στη Λέρο και την Τεργέστη, εμπειρογνώμονας Δικαστηρίου Τεργέστης

Άννα Μαντόγλου, Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας, Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Συζητητής: **Θόδωρος Μεγαλοοικονόμου**, Ψυχίατρος, πρώην μέλος ιατρικού προσωπικού του Ψυχιατρείου Λέρου και μέλος της Πρωτοβουλίας Ψ

Θεματική 1: **Κοινοτικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις στο πεδίο της ψυχικής υγείας**

Συντονισμός: **Αλεξάνδρα Αφουξενίδου**, Κοινωνική Λειτουργός, Συστημική Ψυχοθεραπεύτρια, ΜΔ “Ψυχική υγεία και ψυχιατρική παιδιών & εφήβων” Ιατρική σχολή, ΕΚΠΑ, Κέντρο Ημέρας Εφήβων “Πλόες”, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Εισηγήσεις:

Αντώνης Λιοδάκης, Ψυχίατρος, Ψυχοθεραπευτής

Σωτήρης Λαϊνάς, Ψυχολόγος, Διδάκτωρ Ψυχολογίας, Αναπληρωτής Επιστημονικός Υπεύθυνος Προγραμμάτων Προαγωγής Αυτοβοήθειας, Θεσσαλονίκη

Άννα Εμμανουηλίδου, Κλινική Ψυχολόγος (Dr.Phil., MSc.) Διδάκτωρ Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Mannheim της Γερμανίας, Ιδρυτικό Μέλος του Παρατηρητηρίου για τα Δικαιώματα στο Χώρο της Ψυχικής Υγείας, Συστημική Θεραπεύτρια - Εκπαιδευτρια - Επόπτρια (IGST Heidelberg)

Χρήστος Παπανδρέου, Κοινωνικός Λειτουργός, Κινητή Μονάδα Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων Αττικής ΠΝΟΕΣ, ΕΠΑΨΥ

Συζητήτρια: **Κατερίνα Καραγεώργου**, Διδάκτωρ Κοινωνικής Ψυχολογίας, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

“Νικολαΐδειο” Δημοτικό Σχολείο Αγίας Μαρίας Λέρου // 18:00-21:00

Κοινωνιόδραμα: Ομαδική Βιωματική Μέθοδος Δράσης

Συντονισμός: **Ομάδα Βιωματικής Πλαισίωσης**

Εισηγητές:

Αντώνης Λιοδάκης, Ψυχίατρος, Ψυχοθεραπευτής

Δημήτρης Καράγιωργας, Ψυχίατρος Παιδιών και Εφήβων - Ψυχοθεραπευτής

Εργαστήριο με βιωματικά στοιχεία: “Προσφυγική συνθήκη και ταυτότητα/ες”

Συντονισμός: **Ομάδα Βιωματικής Πλαισίωσης**

Εισηγητής:

Νίκος Γκιωνάκης, Ψυχολόγος, Επιστ. Υπεύθυνος Κέντρου Ημέρας Βαβέλ (Μονάδα Ψυχικής Υγείας για Μετανάστες και Πρόσφυγες - www.babeldc.gr)

Τετάρτη 4 Σεπτεμβρίου 2024 |

Δημοτικό Κινηματοθέατρο Λέρου, Λακκί // 10:00-14:30

Θεματική 2: **Κοινοτικές και Πολιτισμικές Προσεγγίσεις στο πεδίο του Προσφυγικού**

Συντονισμός: **Ελεονώρα Γκουσιάρη**, Ψυχολόγος - Ψυχαναλύτρια, Υπ. Διδάκτωρ Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Επιστ. Υπεύθυνη Ξενώνων Εφήβων “Πλόες”, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Εισηγήσεις:

Βασίλης Παυλόπουλος, Καθηγητής Διαπολιτισμικής Κοινωνικής Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Νίκος Γκιωνάκης, Ψυχολόγος, Επιστ. Υπεύθυνος Κέντρου Ημέρας Βαβέλ (Μονάδα Ψυχικής Υγείας για Μετανάστες και Πρόσφυγες - www.babeldc.gr)

Χισάμ Ομάρ, Διερμηνέας - Πολιτισμικός Διαμεσολαβητής, Ομάδα Παιδικής Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων “Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού” / Πολιτισμικός Περιηγητής στο έργο “MULTAKA Διαπολιτισμικές Περιηγήσεις στην Αθήνα”

Μαρία Γκουλιώνη, Κοινωνική Λειτουργός, Κλειστή Ελεγχόμενη Δομή Λέρου

Συζητητής: **Μιχάλης Παπαντωνόπουλος**, Ψυχολόγος, Υπ. Διδάκτωρ Κοινωνικής Ψυχολογίας ΕΚΠΑ, Επιστ. Υπεύθυνος Κέντρου Ημέρας Εφήβων “Πλόες”, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Θεματική 3: **Κοινοτικές και Πολιτισμικές Προσεγγίσεις στο πεδίο της Παιδικής Προστασίας**

Συντονισμός: **Νεκταρία Δημοπούλου**, Δικηγόρος, ΜΔΕ Ποινικού Δικαίου και Εξαρτήσεων, ΜΔΕ Οικονομικού Ποινικού Δικαίου, εξ. νομ. συνεργάτης Προγράμματος Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης Εφήβων και Νέων του φορέα “Πλόες” ΕΨΥΜΕ

Εισηγήσεις:

Βασίλης Ιωακειμίδης, Πρόεδρος Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Παναγιώτης Βουτυράκος, Ψυχίατρος Παιδιών και Εφήβων, Διευθυντής Δομής Πειραιά ΕΚΕΨΥΕ

Μαρία Οικονομάκη, Καθηγήτρια Φιλολογίας και Σύμβουλος Σχολικής Ζωής, Συστημική ψυχοθεραπεύτρια, Πιστοποιημένο μέλος της European Family Therapy Association

Γιάννης Πιστιόλης, Ψυχολόγος, Κέντρο Ημέρας Εφήβων “Πλόες” και

Μυρσίνη Κουφίδη, Κοινωνιολόγος, Κέντρο Ημέρας Εφήβων “Πλόες”

Συζητητής: Αλέξανδρος Τριφύλλης, Κοινωνικός Λειτουργός στο Εκκλησιαστικό Ορφανοτροφείο Βουλιαγμένης, Συστημικός Ψυχοθεραπευτής, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Εκκλησία Αγίου Ευσταθίου // 18:00-21:00

Πεζοπορία στο μονοπάτι Αγίου Ευσταθίου - Πατέλα - Αερόφωνο

Συντονισμός: **Ομάδα Βιωματικής Πλαισίωσης**

Εισηγητές:

Αντρέας Γανίμας, MSc Μαθηματικός, Ειδικός Παιδαγωγός, Κοι.Σ.Π.Ε. 2ου Τομέα Ψυχικής Υγείας Αττικής “Πλώρη”, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Αλέξανδρος Τριφύλλης, Κοινωνικός Λειτουργός στο Εκκλησιαστικό Ορφανοτροφείο Βουλιαγμένης, Συστημικός Ψυχοθεραπευτής, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Ξενάγηση: **Νίκος Φωκάς**, μέλος της Εταιρείας Μελέτης της Ιστορίας Λέρου

Μνημείο του “Αερόφωνου Λέρου”

Casema των Βοτάνων, Κουλούκι Λέρου // 09:30-14:00

Ξενάγηση στην Καζέρμα των Βοτάνων

Συντονισμός: **Αντρέας Γεωργίου**, Εργοθεραπευτής, Κοι.Σ.Π.Ε. Δωδεκανήσου

Κοινοτικά Εργαστήρια (απολογισμός Σεμιναρίου)

[Τα Κοινοτικά Εργαστήρια είναι ομάδες συζήτησης στις οποίες συμμετέχουν ισότιμα έφηβοι-ες, νεαροί-ές ενήλικοι-ες και επαγγελματίες. Στα Κοινοτικά Εργαστήρια επεξεργαζόμαστε θέματα που αφορούν (α) σε συλλογικές διεκδικήσεις, στα δικαιώματά μας και στα δικαιώματα των μειονοτήτων (ζητήματα ιδιότητας του πολίτη), (β) σε ζητήματα ένταξης και αποκλεισμού και (γ) σε κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα (ρατσισμός, βία, εξαρτήσεις, ψυχική υγεία κα.)]

Συντονισμός:

Φωτεινή Αβδελλή, Βιβλιοθηκονόμος, Κέντρο Ημέρας Εφήβων “Πλόες”, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Κατερίνα Παπανδρέου, Ψυχολόγος, συντονίστρια Κέντρου Ημέρας Εφήβων “Πλόες”, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Μυρσίνη Κουφίδη, Κοινωνιολόγος, Κέντρο Ημέρας Εφήβων “Πλόες”, μέλος της Ομάδας Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

Ευχαριστούμε για την υποστήριξη του Σεμιναρίου το **Δήμο Λέρου**, το **Κρατικό Θεραπευτήριο Γενικό Νοσοκομείο Κέντρο Υγείας Λέρου**, τον **ΚΟΙΣΠΕ Λέρου**, το **Ναυτικό Όμιλο Λέρου**, τον **Ελληνο-Ιταλικό Σύλλογο Φίλων της Λέρου**, την **ΕΡΤ Νοτίου Αιγαίου** και το **ραδιοφωνικό σταθμό Radio Proto 91.5 FM**.

Ομάδα Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού

“Θέλετε να αποδομήσετε εντελώς τον άνθρωπο; -Πάρτε του την αξιοπρέπεια”
Hannah Arendt

Η Ομάδα Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού (ΟΨΚ) δημιουργήθηκε το 2020 από επαγγελματίες που εργάζονται σε ψυχοκοινωνικά πλαίσια, με σκοπό την ανάπτυξη κύκλων συζήτησης, εκπαιδευτικών σεμιναρίων και ερευνητικών εγχειρημάτων, με αντικείμενα την ψυχοκοινωνική αποκατάσταση, την ένταξη, τον κοινωνικό αποκλεισμό, την κοινωνική ταυτότητα, καθώς και την ενασχόληση με ζητήματα που επικεντρώνονται στη σημασία της πολιτισμικής διάστασης (γλώσσα-εκπαίδευση-τέχνη-τεχνολογία-πολιτισμός), της οικογένειας και της κοινότητας.

Η ΟΨΚ εστιάζει στην ανάπτυξη κύκλων συζήτησης, πεδίων (έρευνα, βιβλιοθήκη, παρατηρητήριο) και εκπαιδευτικών σεμιναρίων.

Κύκλοι Συζήτησης

Τα τελευταία τρία χρόνια έχουν πραγματοποιηθεί πάνω από **40 συναντήσεις** των κύκλων της ΟΨΚ. Παρακάτω αναφέρονται ενδεικτικά τα θέματα που πραγματεύεται ο κάθε κύκλος:

> Κύκλος Επιστημολογικού Προβληματισμού.

Η ομάδα εστιάζει στη βιβλιογραφική έρευνα και τη θεωρητική πλαισίωση των επαγγελματιών. Τα θέματα που έχουν επιλεγεί μέχρι τώρα αφορούν στην ιδρυματοποίηση, την αποθεωρητικοποίηση στην ψυχική υγεία, τα ψέματα, το ρόλο της οικογένειας και του υποστηρικτικού δικτύου στην παραμέληση, την αλητεία κ.α. Σκοπός του κύκλου είναι η διαμόρφωση προτεινόμενης βιβλιογραφίας στο πεδίο και τις θεματικές της κοινοτικής και κοινωνικής ψυχολογίας, της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας, της εκπαίδευσης κλπ.

> Κύκλος Συμμετοχικού Προβληματισμού.

Η ομάδα εστιάζει στην συλλογική επεξεργασία κοινωνικών φαινομένων και εννοιών. Η ομάδα μέχρι τώρα έχει συζητήσει για τη σχολική διαρροή, την κρίση, τις ατομικές και συλλογικές αποφάσεις σε θεραπευτικά και ψυχοκοινωνικά πλαίσια, το ρόλο των επαγγελματιών σε πλαίσια ψυχικής υγείας κ.α. Από την επεξεργασία της κάθε θεματικής μπορεί να προκύψει συλλογικό κείμενο της ομάδας.

> **Κύκλος Συζήτησης Περιπτώσεων** μέσω οπτικοποιημένων αξόνων. Η ομάδα αποτυπώνει οπτικά σε ψυχοκοινωνικούς άξονες πτυχές και διαστάσεις του ιστορικού της περίπτωσης,

αλλά και της παρέμβασης που υλοποιείται, επιχειρώντας να απαντήσει στα ερωτήματα που έχουν τεθεί. Στον κύκλο συζήτησης περιπτώσεων συμμετέχουν και επαγγελματίες από στεγαστικές δομές και άλλες κοινοτικές δομές.

> **Κύκλος Διερεύνησης Πρακτικών.** Η ομάδα διερευνά τη λειτουργία δομών και υπηρεσιών από την Ελλάδα και το εξωτερικό με σκοπό τη συζήτηση πάνω σε εφαρμογές, μεθόδους και πρακτικές.

Ερευνητικό Πεδίο - Δανειστική Βιβλιοθήκη - Παρατηρητήριο

Τα τελευταία τρία χρόνια η ΟΨΚ έχει διεξάγει **δύο έρευνες**, σχετικά με την **τυπολογία των στεγαστικών δομών** και το **επαγγελματικό περίγραμμα των ψυχολόγων** στην Ελλάδα. Αυτή τη στιγμή, οι επαγγελματίες, μέσω του ερευνητικού τομέα της ΟΨΚ, οργανωμένοι σε **ανοικτές ομάδες**, εργάζονται πάνω σε **έξι διαφορετικά ερευνητικά εγχειρήματα**, όπως περιγράφονται παρακάτω:

- > Διερεύνηση πλαισίου αρχών και λειτουργίας στεγαστικών δομών εφήβων (δεύτερη φάση).
- > Έρευνα για το επαγγελματικό περίγραμμα του/της ψυχολόγου (δεύτερη φάση).
- > Χαρτογράφηση σημείων συγκέντρωσης παιδιών και εφήβων.
- > Διερεύνηση του εννοιολογικού περιβάλλοντος της οριακής νοημοσύνης.
- > Ο ρόλος της οικογένειας ως στοιχείο ανάλυσης της παραμέλησης και ως προβλεπτικός παράγοντας για την παραβατικότητα των εφήβων.
- > Η συμπεριφορά ως διαταραχή. ΔΕΠΥ-διαταραχές διαγωγής/συμπεριφοράς και διαταραχές ταυτότητας. Διερεύνηση των εννοιολογικών και εμπειρικών δεδομένων γύρω από την ανάπτυξη και την εκδήλωση των “εναντιωματικών συμπεριφορών” σε παιδιά, εφήβους-ες και ενήλικες.

Στο χώρο της ΟΨΚ λειτουργεί **δανειστική βιβλιοθήκη**, η οποία έχει ως στόχο την **συγκρότηση ενός κοινού πεδίου θεωρητικής και μεθοδολογικής επικοινωνίας** και **διαπραγμάτευσης** για **ζητήματα ψυχικής υγείας, ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης, πολιτισμικής θεωρίας, ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας** και **παιδαγωγικής και κοινωνικού αποκλεισμού**.

Επίσης, την επόμενη περίοδο πρόκειται να συγκροτηθεί **παρατηρητήριο** (μέσω της ιστοσελίδας της ΟΨΚ) με αντικείμενο την **παρακολούθηση ζητημάτων** που άπτονται του **ψυχοκοινωνικού πεδίου**, της **παιδικής προστασίας**, του **κοινωνικού αποκλεισμού** και της **περιθωριοποίησης**.

Εκπαιδευτικά Σεμινάρια

Η ΟΨΚ έχει συμμετάσχει στη **συνδιοργάνωση** του **Ετήσιου Σεμιναρίου** του φορέα “Πλόες” με τίτλο “Η ψυχοκοινωνική παρέμβαση στην παιδική και εφηβική ηλικία: η εφηβεία ως εναντίωση, σύγκρουση και ρήξη με την οικογένεια, το σχολείο, την κοινότητα, τους θεσμούς, τον πολιτισμό, την ιστορία, την ταυτότητα”. Αυτή την περίοδο, συμμετέχει στη διοργάνωση Σεμιναρίου με αντικείμενο τις κοινοτικές προσεγγίσεις στην ψυχοκοινωνική αποκατάσταση στο νησί της Λέρου.

ΟΜΙΚΡΟΝ ΨΙ ΚΑΠΠΑ

Ομάδα
Ψυχοκοινωνικού
Προβληματισμού

Θεωρία | Έρευνα | Πρακτική | Εποπτεία | Εκπαίδευση

www.omikronpsikappa.gr

omadapsikappa@gmail.com

Οποιαδήποτε επαγγελματίας ενδιαφέρεται να ενταχθεί σε ερευνητική ομάδα, μπορεί να επικοινωνήσει με το συντονιστικό της ΟΨΚ.

Οι συναντήσεις πραγματοποιούνται **Παρασκευές 19:00 - 21:00** στο **Εντευκτήριο** της **ΟΨΚ, Σαμουήλ Κούγκι 15, Άγιος Δημήτριος**.

Στοιχεία επικοινωνίας:

Ιστοσελίδα: www.omikronpsikappa.gr

Email: omadapsikappa@gmail.com

Διεύθυνση: Σαμουήλ Κούγκι 15, Άγιος Δημήτριος, ΤΚ 17342

Τηλέφωνο: 210 9931405

**Για το 2025,
το 3ο Σεμινάριο Πολιτισμικής και
Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης,
θα πραγματοποιηθεί
31 Αυγούστου - 4 Σεπτεμβρίου,
στη Λέρο.**

3^ο Σεμινάριο Πολιτισμικής Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης 31 Αυγούστου - 4 Σεπτεμβρίου 2025, Λέρος

Δουλεύοντας μέσα στην κοινότητα: **Αυτοεκπροσώπηση - ομότιμη υποστήριξη -** **συμμετοχικός σχεδιασμός** στο πεδίο της παιδικής προστασίας, της ψυχικής υγείας και του προσφυγικού

Διοργάνωση:

● «Πλόες» ΕΨΥΜΕ

● Ομάδα Ψυχοκοινωνικού Προβληματισμού (ΟΨΚ)

Συνδιοργάνωση:

● ΚοιΣΠΕ Δωδεκανήσων

● Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας, Υπ. Υγείας

Συμμετοχή

● Εργαστήριο Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (Ε.Ε.Ψ.),

Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

● Εργαστήριο Εφαρμογών Διαπολιτισμικής και Κοινωνικής
Ψυχολογίας, Τμήμα Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ

Για περισσότερες πληροφορίες

https://www.omikronpsikappa.gr/leros_25/

ΔΩΡΕΑΝ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ

Διοργάνωση:

ΟΜΑΔΑ
ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

Συνδιοργάνωση:

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ
Π.Ε. ΤΟΜΕΑ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ

Με την υποστήριξη:

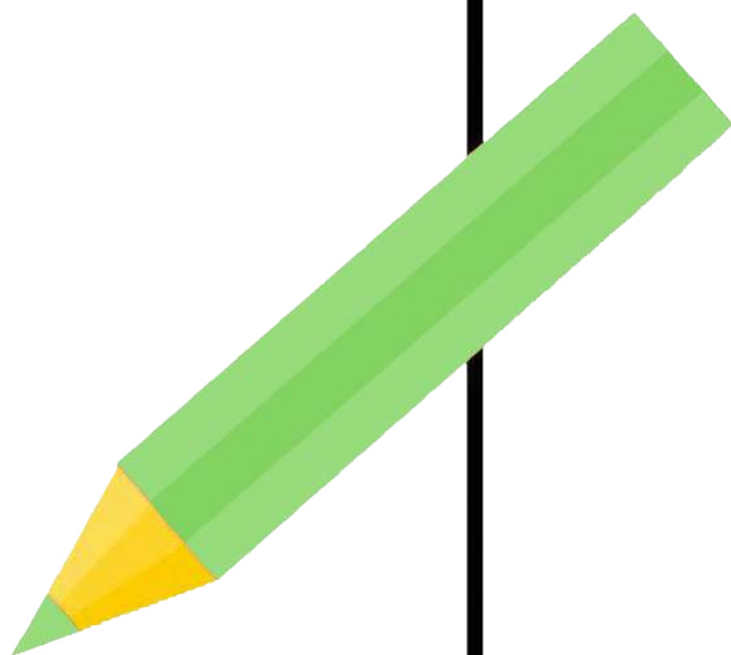
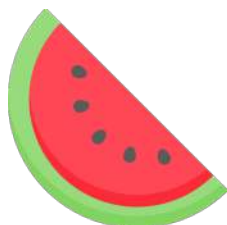

12ο τεύχος

Καλό δροσερό καλοκαίρι !

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Ταξίδι αποδοχής και ελευθερίας

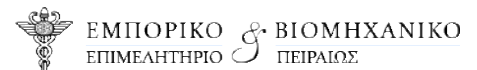
Οι δωρητές μας

μύλοι
ΛΟΥΛΗ

Οι υποστηρικτές μας

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

“Πλόες” ΕΨΥΜΕ

Μάρκου Μπότσαρη 33, 186 48 Δραπετσώνα
Τηλ: 210 4635391
email: info@ploes.org.gr // www.ploes.org.gr
FB: @ploesepsyme

Κ.Η.μ.Α 1

Αγ. Ευθυμίου 4, 18755 Κερατσίνι
Τηλ: 210 4328281 // Φαξ: 210 4317210
email: autism@epsyme.gr

Κ.Η.μ.Α 2

Μάρκου Μπότσαρη 33, 186 48 Δραπετσώνα
Τηλ: 210 4635391
email: info@ploes.org.gr

Γραφείο Υποστηριζόμενης Εργασίας

Μάρκου Μπότσαρη 33, 186 48 Δραπετσώνα
Τηλ: 210 4635391
email: ploes.employment@gmail.com

ΣΧΕΔΙΑ

Μάρκου Μπότσαρη 33, 186 48 Δραπετσώνα
Τηλ: 210 4635391
email: info@ploes.org.gr

ΟΣΤΡΙΑ Οικοτροφείο Ενηλίκων

Εθνικής Αντιστάσεως 31, 185 31 Πειραιάς
Τηλ: 210 4175413
email: ostrom@ploes.org.gr

ΚΕΝΤΡΟ ΗΜΕΡΑΣ Εφήβων

Κορυτσάς 33, 173 42 Άγιος Δημήτριος
Τηλ: 210 9930433
email: dc@psychosocial.gr

ΞΕΝΩΝΑΣ Α & Β Εφήβων

Άλιμος
Τηλ: 210 9813277 - 210 9812552
email: xenonasa@psychosocial.gr -
xenonasb@psychosocial.gr

ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΟ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ

Νέα Σμύρνη
Τηλ: 210 9930433
email: pd@psychosocial.gr

Με τη συγχρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Περιφερειακό
Πρόγραμμα
«ΑΤΤΙΚΗ»

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

